

Gregorián jegyzet

M.K.P.K. Harmat Artur központi kántorképző

I. évfolyam

Összeállította: Dékány András György
órávázlatok alapján,
MUNKANYAG!
Budapest, 2023.

M.K.P.K. Harmat Artur Központi Kántorképző

Gregorián elméleti anyag

I. évfolyam

1.1. Bevezetés ¹

Az 1. és 2. osztályban a gregorián elméleti és gyakorlati alapjait tanuljuk meg, több témát (mint pl. a gregorián paleográfiát, gregorián műfajismeretet) a 3-4. osztály tananyaga fejleszti tovább, új ismeretekkel gyarapítva.

A gregorián ének több mint két évezred óta a *Római Egyház hivatalos, a szent liturgiát kísérő éneke*, a liturgia szerves része mind a szentmisében, mind az énekelt zsolozsmában (*officium*). Hogy miért kapta ezt az elsőséget minden más zene közül, azt eredete, és alább kifejtett tulajdonságai indokolják. Ezek a tulajdonságok a legteljesebben valósítják meg a „szentség, művésziesség és egyetemesség”² alapkritériumait. Ugyan a népnyelvű *Novus Ordo*³ a kántori gyakorlatban szerepe kisebb lett, alaposan ismernie kell minden egyházzenesznek, és elő kell mozdítania legalább az ünnepi istentiszteletekben a liturgikus szabályoknak megfelelő nagyobb térnyerését – az eredeti latin és a népnyelvű gregorián formájában egyaránt, bekapcsolva a népet is éneklésébe.⁴

Másrészt az egyetemes zenetörténetben is jelentős szerepe volt és van: mióta a gregorián mint liturgikus ének megjelent, máig tartó hatást gyakorol a liturgikus, a templomi, a vallásos és világi zenére egyaránt.⁵ A gregorián ének időtlen: művészi értékei nehezen felülmúlhatóak, ugyanakkor előadóitól: a papságtól, a kántoroktól, a szólistáktól és a schola részéről rendkívüli felkészültséget és gyakorlatot kíván. Könnyebb tételeit és a *responzumokat, akklamációkat* (válaszok) a nép is éneklé, ezért a hívő közösség, ezen belül a gyermekek és fiatalok gregoriánra való tanítása is fontos feladata az egyházzenesznek.

A gregorián énekek nehézségi foka rendkívül változó akár egy műfajon belül is. Egy ősi Kyrie, Sanctus vagy Agnus Dei a nép számára is könnyű lehet, a recitatív stílusú zoltár szép eléneklése már nagyobb feladat, hát még egy latin alleluja -vagy graduale tétel szólójáé (ezekhez már képzett énekehang és számottevő elméleti háttértudás is szükséges). A zoltáréneklés illetve zoltáridézet az egyik legfontosabb szöveg, amit a liturgiában megtalálunk. Jelen van a mise több proprium tételében, de főleg a zsolozsmában van meghatározó szerepe. Az egyszerű gregorián un. „*recitáció*” (evangélium éneklés, zoltározás)–mely lehet egyszerűbb és díszes is–könnyűnek hat, de ennek ellenére szép kivitelezése nagyfokú muzikalitást igényel. Nem szabad elfelejtenünk: a liturgia ideális esetben mindig énekelt!

1.2. A Gregorián ének meghatározása.

DEF.: *A római liturgia megszólaló, latin nyelvű, hivatalos éneke, mely az 1. évezredben alakult ki a liturgia fejlődésével párhuzamosan és Nagy Szt. Gergely pápáról kapta nevét.* A gregorián ének kialakulása több szakaszban történt.

1.2.1. Nagy Szent Gergely pápa szerepe (Kr.u. 590-604): Ő a négy nagy nyugati egyházatya egyike.

¹ Az első gregoriánóra elején ajánlom néhány alap gregorián műfajból zenei részletek meghallgatását: egy lectio tételt; egy szequenciát vagy himnuszt; egy introitust vagy communitot zoltárverzusaikkal együtt; és egy melizmatikus tételt, például alleluját. Ezek tulajdonságaira rá lehet kérdezni – az egyes tételeknél milyen különbségeket, tulajdonságokat vett észre a hallgatóság.

² Lásd: XI. SZENT PIUS: *Motu Proprio*, 1903; 38, 39, 40, 41 pont. DOCUMENTA MUSICAE SACRAE-A szent zene dokumentumai X. Pius pápa Motu Propriojától napjainkig – MALEZI, 2005, 23.

³ A Novus Ordo, a „szentmise rendes formája” a II. Vatikáni Zsinat megreformált liturgiája, melyben a népnyelv is szerepet kapott és engedélyezve lett, szemben a „Tridenti” mise 1570-1962-ig létező „rendkívüli” formájával, mely az olvasott mise egy részének kivételével teljesen latinul és énekelve folyt.

⁴ Lásd: a *Római Misekönyv Általános Rendelkezései* (továbbiakban: *RMÁR*), 11, 12, 13, 40, 41 pont, valamint Vö. RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Musicam sacram* instr., 1967. március 5., 7, 16; A.A.S. 59 (1967) 302, 305; Vö. II. Vatikáni Zsinat, *Sacrosanctum Concilium* konstitúció a szent liturgiáról, 116; Vö. *uo.* 30; Vö. II. Vatikáni Zsinat, *Sacrosanctum Concilium* konstitúció a szent liturgiáról, 54; Vö. RÍTUSKONGREGÁCIÓ, *Inter Oecumenici* instr., 1964. szeptember 26., 90; A.A.S. 56 (1964) 897; Vö. *Musicam sacram* instr., 1967. március 5., 47; A.A.S. 59 (1967) 314; Vö. II. Vatikáni Zsinat, *Sacrosanctum Concilium* konstitúció a szent liturgiáról, 34; *uo.* 21.

⁵ DOCUMENTA MUSICAE SACRAE, *i.m.* (2005), 67-68, 81-83, *Instructio de Musica Sacra et Liturgia*, 191-197, 263-277 pontok.

- A hagyomány szerint összegyűjtötte a liturgikus énekeket, de nem ő komponálta azokat.⁶
 - megreformálta a liturgiát - főleg ebben volt nagy: leegyszerűsítette a rendkívül bonyolult római liturgiát. Források említik a Gergely által összeállított, és Rómában az oltárhoz láncolt antiphonáriumot (*Antiphonale Missarum*). Az általa megreformált liturgia és ének először Itáliában, majd Angliában, Galliában és Németországban terjedt el.
 - nagy térítő volt: főleg az angolszász területekre küldött misszionáriusokat.
 - megalapította a Schola Cantorum énekes iskolát (ezt ma egyes kutatók a korabeli források hiányára hivatkozva megkérdőjelezzik);
 - Tisztelete rendkívül nagy volt, ezért tulajdonították neki később az egyház eme ősi énekét (állítólag a Karoling kor után – a 8-9. sz.-ban keletkezett a „Gregorián ének” elnevezés. A Karoling források még „*Cantilena Romana*”-ként említik: „*Római ének*”-nek).
- 1.2.2. Szövege:** a *Szentírásból veszi a liturgikus szövegeket*: legnagyobb részét az Ószövetségből, ezen belül a Zsoltárok könyvéből vett szövegek szerepelnek a legnagyobb arányban, de az Újszövetségből is idéz – pl. az Evangéliumokból.
- 1.2.3. Dallama:** a szentírási szövegek éneklésére *a legalkalmasabb az egyszólamúság*: „szövegcentrikus” – *a szöveg ritmusát, értelmét, gondolati összefüggéseit hűen követi*. Ezen belül több műfaj alakult ki.
- 1.2.4. A római egyház kizárólagos hivatalos éneke volt** hosszú időn át: más keresztény egyházaknak más sajátos liturgikus dallamkincse van. Viszont *közös gyökérből erednek, mely később különvált* (pl. zsidó zsoltáreneklés, szentírásolvasás).

1.3. Kialakulása, története főbb pontokban (lásd az I. táblázatot):

- 1.3.1. A praegregorián és az Ó-római ének korszaka:** ~604-ig (Nagy Szt. Gergely pápa haláláig), a 4. századtól alakult ki és vált a liturgia részévé az „**Órómai ének**” (más néven: „*paleogregorián*”).
- Ősforrásai: a zsidó istentiszteletek zenéje (zsoltár és Szentírás éneklés, kantilláció);
 - Keleti keresztény hagyományok: ortodoxia, és bizánci hatások;
 - A pogány zene és liturgia is hatott rá (görög és római pogány kultúra);
 - Elvértve később népzenei elemek is beépültek (pl. „Csángó Úrangyala”, ÉE. 351.);
 - A szerzetesség és kolostorok szerepe: a középkorban a kolostorok a tudomány, tanítás helyei voltak. Itt a szerzetesek komponálási tevékenységet is folytattak. A kolostoroknak nagy szerepe volt az oktatásban, művészetekben, így a zene művészetét és a gregorián éneket is tanították, továbbadták („Ars”-ok, a „hét szabad művészet” oktatása alapfokon).
- 1.3.2. A virágzás és az elterjedés korszaka:** A gregorián ének virágkora a 8-10. sz.-ban volt.⁷
- A gregorián tételek – a ma használt törzsanyag – legnagyobb részét Szent Gergely után komponálták: ez a Karoling dinasztia kora a mai franciaország területén.
 - A gregorián írásbeliség a 9. sz.-tól kezdődik: az *adiasztematikus* (vonalrendszer nélküli) neumaírások (*in campo aperto* = *szabad mezőben*), melyet Arezzo Guidóval (†1050) a kulcshasználatos, *diasztematikus* – terctávolságú vonalas – kottairás vált fel fokozatosan.
- 1.3.3. A hanyatlás kora:** A hanyatlás *elkezdődött* már a többszólamúság folyamatos fejlődésével (10. sz.) és a neumaírásokról a vonalrendszeres kottázásra való áttéréssel. „*Újgregorián*” - gregorián-szerű kompozíciók születnek a 13. sz.-tól, melyben tonalitásváltozás is kezdődik az új zenei ízlés kialakulásának részeként.
- A többszólamú énekléssel, majd a hangszeres zene térhódításával a gregorián egyre jobban háttérbe szorult.
 - Tovább élt viszont a szerzetesközösségekben, a székesegyházi liturgiákban, valamint a klasszikus vokálpolyfónia darabjaiban és a világi zenében is egyszerűsített Cantus Firmus-ként.
 - A Tridenti zsinat és liturgikus reformja (részleteit lásd később), melynek hatásaként az eredeti dallamokat teljesen elferdítették.
- 1.3.4. A megújulás kora 1840-től:**

⁶ Gergely pápa szerkesztői tevékenysége tudományosan nem bizonyítható. A jegyzetünk borítóján lévő metszet szerint Gergely pápa a galamb jelképezte Szentlélek sugalmazására jegyezte le a liturgikus dallamokat, a Lélek súgja azokat a fülébe. AGUSTONI, Luigi: *Gregorianischer Choral. Music im Gottesdienst (Ein Handbuch zur Grundausbildung in der katholischen Kirchenmusik)*. 1993, ConBrio, Regensburg, 199-357. Magyar fordításban: *A gregorián ének*. Ford. JAKABFFY Tamás, Gregorián Társaság, Bp, 2010, 17-18.

⁷ Egyes gregoriánnal foglalkozó könyvek szerint 600-tól 1600-ig, de ez nem pontos. Lásd a 3. oldaltól részletesen.

- Az 1800-as évek elején meginduló **Solesmesi reformt**ól számítjuk (Gueranger apát – 1840). A régi, elrontott dallamok visszaállítása és új liturgikus könyvek kiadásának kezdete.
- **X. Szent Pius Motu Proprio**-ja, 1903 (Inter pastoralis officii sollicitudinis – „Tra le sollecitudini...”):⁸ e dokumentum többek között elrendeli a gregorián ének tudományos kutatását, a dallamok restaurálását és ez alapján új liturgikus könyvek kiadását.
- Majd **Dom Eugène Cardin** solesmesi bencés 20. sz-i gregorián paleográfiai és **semiologiai kutatásai, a gregorián semiologia tudományának megalapítója**. (Semeion=jel, a semiológia neumajelekkkel foglalkozó összehasonlító tudományág.)
- A 19. sz.-i Ceciliánus mozgalom is nagy jelentőségű volt, de próbálkozásai megoldást nem jelentettek a gregorián megújulása szempontjából.
- **A II. Vatikáni Zsinat Liturgikus Konstitúciójában** a Motu Proprio-t alapulvéve megerősíti a gregorián ének elsőségét a liturgikus zenében, mely dokumentum szerint a **„római liturgia saját éneke”**,⁹ és ajánlja annak ápolását.

⁸ Motu proprio-k: a pápák „saját indítatásból” írt rendelkezései.

⁹ *Sacrosantum concilium*, 116§; valamint „*Instructio de musica sacra et sacra liturgia*” - XII. PIUS „*Musicae sacrae disciplina*” és „*Mediator Dei*” alapján, 1958. szeptember 5; 5§.

I. táblázat: A gregorián ének története és korszakai

<p>I. Korszak: 604-ig (Nagy Szent Gergely pápa haláláig)</p>	<p>II. Korszak: Virágkor, 604-től~X. századig</p>		<p>III. Korszak: Hanyatlás, 1903-ig</p>	<p>IV. Korszak: Gregorián megújulás</p>			
<p>1. szájhagyományos korszak Praegregorián: I-IV. század apostoli levelek; Aetheria zarándoknö írása</p>	<p>2. szájhagyományos korszak</p>		<p>IX.-X. században neumaírások kifejlődése: adiasztematikus lejegyzések „in campo aperto” = szabad mezőben</p>	<p>diasztematikus írások – terctávolságú vonalrendszer: Arezzo Guidó († 1050); +többszólamúság hatása</p>	<p>1837-től átmeneti korszak: a Solesmes-i bencések megújító tevékenysége</p>	<p>1903: X. Szent Pius Motu Proprio</p>	<p>1954: Dom Eugen Cardin; Gregorián Semiólogia tudományá</p>
<p>Ó-római ének keletkezése IV-VI. század: 604 - Nagy Szent Gergely pápa haláláig</p>	<p>A „klasszikus” gregorián törzsananyag keletkezése VII-IX. század, frank területen a Karoling királyok alatt.</p>	<p>III/1: A Tridenti zsinatig</p>	<p>III/2: Tridenttől 1903-ig: „Medicea” kiadás – 1615-1902</p>	<p>, Gueranger apát 1840; +Ceciliánus mozgalmak</p>	<p>1905-től (Dom Pothier) – Kyriale 1905; Graduale Romanum 1908; Dom</p>	<p>Graduale novum I: 2011, Gr. Novum II: 2018.</p>	
<p>← Ó-római ének → „Paleogregorián” (~a XIII. századig)</p>							

1.4. A Gregorián ének elnevezései:

- Cantus Gregorianus: Gregorián ének.
- Cantus Planus: sima, nyugodt ének. A gregorián nyugodt, áradó előadásához kapcsolódik.
- Cantus Choralis: a kórusban való előadásra utal;
- Cantus Firmus: A többszólamúság kialakulásával a gregorián fődallem (később protestáns korál) jelölésére.
- „Cantiléna Romána”-ként = „Római ének” említik a 8-9. sz-i Karoling források.

2. A gregorián ének részletes története.¹⁰

2.1. A gregorián ének a többszólamúság kezdetéig.

A katolikus („római”) liturgiát kísérő ősi ének,¹¹ a gregorián, mely „Nagy” (I.) Szt. Gergely pápáról (≈540–† 604) kapta nevét, eredetét tekintve homályba vész. A kutatások szerint pápasága előtt, legnagyobbreszt azonban utána keletkezett. A gregorián klasszikus korának végéig (9-10. sz.) csak szájról-szájra terjed. Az első lejegyzés-töredékek a 8. sz.-ból valók. Nem tudni, hogy a Gergelynek tulajdonított leláncolt *Antiphonale Missarum*-nak volt-e valamilyen notációja (mivel erre csak a 200 évvel későbbi források és a Gergely-legendák utalnak).¹² A gregorián ének ősforrása a zsidó templomi szertartási zene, a zsinagógai és családi istentisztelet zsolttáreneklése. Egészen az újgregorián megjelenéséig (11. sz.- Arezzo Guidó és a tercívolságú vonalas kottairás) lejegyzés nélküli, szójhagyományos formában terjedt. Ez volt a gregorián történetében a szójhagyományos korszak, melyet további két részre bonthatunk.

2.1.1. Az első szójhagyományos korszak és a „gregorián előtti idők” – a praegregorián

A zsolttáreneklést már említi az Ap. csel: (16, 25, „Éjfél tájban Pál és Szilás zsolttárokot énekelve dicsérték az Istent, a foglyok meg hallgatták őket...”) valamint Péter és János a templomban 9 órakor: Ap. csel. 3,1: a zsolozsma kezdeteit jelenti (a jeruzsálemi templomban háromszor volt nyilvános imádság: reggel az áldozat idején, a nappal 9. órájában, vagyis du. 3-kor, és napnyugatkor). Pál apostol is említi éneklést leveleiben, valamint a Jakab levél 5, 13: „Szomorkodik valaki köztetek? Imádkozzék. Jó kedve van? Énekeljen zsolttárokot”. 2. sz.-i öskeresztény írók, mint Tertullianus, Ciprián, Alexandriai Kelemen említik a zsolttáreneket, és a vallásos házi zenét.¹³ Keleten Aranyszájú Szent János ajánlja híveinek a 4. sz.-ban a hangszeres zene ellensúlyozására. A római házi zenében is jelentős volt.¹⁴ A gregorián ének legősibb dallamformulái ugyanis a zsolttáreneklésre vezethetők vissza. A legkorábbi liturgikus énekek: a Sanctus – mely a zsidó szombati liturgia része is volt, már a 2. sz. elején a liturgia része lehetett,¹⁵ - különböző akklamációk (dialógusok), kantillációszerű szentírásolvasás, a graduale, tractus, alleluja, a prefáció-kánon, evangéliumi kantikumok éneklése voltak. Ugyanakkor a gregorián kialakulására hatott a hellenista kultúra (melyet a polgári Róma átvett), a görög zeneelmélet és a bizánci liturgia énekei is. Mindezek ellenére a 3. sz.-ra a liturgia nyelve véglegesen a latin lett.

2.1.2. A 4. sz.-tól kezdődik a gregorián ének fejlődésében a 2. szójhagyományos korszak.

Az ősgregorián dallamkincs, melyet *Ó-római éneknek* hívunk, a 4-6. sz.-ban keletkezett. A konstantini rendelet (313) után a liturgia igényeinek megfelelően új műfajok alakultak ki: introitus, communió (feltételezések szerint ez utóbbi régebbi műfaj, végleges kialakulása azonban erre a korszakra tehető),¹⁶ offertorium, himnusz. A mise énekein kívül az officium (zsolozsma) is fejlődésnek indult. Már az első századokban létezett a zsolozsma, de rendszerét és szerkezetét Nursiai Szent Benedek (~480~547) rögzítette először. A zsolozsma antifónák anyaga talán a legrégebbi a gregorián dallamok között.

¹⁰ DÉKÁNY András Gyögy: „A gregorián előadói stílusainak története a 19. sz. végétől”. Szakdolgozatból átvéve és kiegészítve, ELTE BTK Ének-Zenetanár, karvezetés szak, 2007.

¹¹ A II. Vat. Liturgikus Konstitúciója szerint „...a szent szövegeket kísérő dallam az ünnepélyes liturgiának szükséges és a teljességhez tartozó része”- tehát nem különválasztható attól. *Sacrosanctum Concilium* 112§.

¹² Az első adatok Szent Gergely liturgia – és ének rendező munkájáról: Mont Blandin-i mise-antifonále és a monzai cantatórium 8. sz. vége; valamint IV. Leó pápa (847-855) levele Honorius apáthoz. SZIGETI Kilián OSB: *Jubilate. A gregorián ének kézikönyve*. Bp. Magyar Kórus, 1948, 20.; Ill. RAJECZKY i.m. (1981), 8.

¹³ RAJECZKY i.m. (1981), 16.

¹⁴ Uo.: Rajeczky Wille: *Musica Romana*-ra hivatkozik.

¹⁵ Uo.: RAJECZKY i.m. (1981), 20. Werner és Stäblein elméletei alapján, valamint DOBSZAY László: *A gregorián ének kézikönyve*. Bp., Editio Musica, 1993, 41-46.

¹⁶ RAJECZKY i.m. (1981), 42.

A monasztikus-szekuláris rítusnak azonban vannak különbségei: főleg az officiumban két ágon futott a fejlődés, a székesegyházi-plébániai, és a szerzetesi liturgiák egymástól különböző formákat öltöttek, és kialakult az egyes szerzetesrendek sajátos, sokszínű liturgiája.

A népzene és gregorián életének párhuzamáról: A *variálódás* nem csak a dallamkincset érintette, hanem az előadásmódot, sőt, valószínűleg a latin nyelv kiejtését is. A közéletben hasonló párhuzamban volt a szónokok szónoklata és a zene: a „fennhangon recitált” [énekelt] beszéd a nagy tömegnél, szabad téren javította az érthetőséget is – így kapcsolódva a zenéhez. Az ókori görögöktől kezdve a középkor végéig így volt!

A variálódás az egyik alapja a *gregorián dialektusok* kialakulásának. A kottairás megjelenése előtt ennek jelentősége sokkal nagyobb volt, mint utána: a gregorián és a népzene is addig tekinthető „élő”-nek, míg van variánsa.¹⁷ Az egyes területek (behatárolható földrajzi hely, ill. liturgikus központ), szerzetesrendek-kolostorok az írásbeliség után így igyekeztek ragaszkodni saját hagyományaikhoz. De a variánsképződés is a hagyományokban gyökerezhetett. Szerepük hasonló a népzenehez: identitást jelentett a közösségnek.

A 2. szájhagyományos korszakban a 7. sz.-elejére tehát kiépült a *mise propria*, az ordinárium nagy része, és a zsoltárszöveg szerkezete is állandósult.

Fordulatot a 7-8. sz.-tól a nyugati térítés és a Karoling királyok hoztak: a hit terjesztése egységességet kívánt meg (lásd alább a dialektusok kialakulásánál). Az órómai ének lassan helyi dialektussá vált, amit felváltott az újonnan komponált klasszikus gregorián repertoár. Köztük jobbra csak stiláris hasonlóságot lehet kimutatni.¹⁸ Hogy hogyan és hol komponálták a klasszikus gregorián törzsanyagot, ezen a kutatók ma is vitatkoznak.¹⁹ Tény, hogy az Ó-római ének egészen a 13. századig használatban volt.²⁰

A klasszikus korból lejegyzett dallamemlékek nem maradtak fenn. A legkorábbi kódexek is csak szövegeket közölnek. (Lásd: a *Graduale Triplex* bevezetőjében!)

A szájhagyományos kor és a notációban rögzített énekek korban nem határolhatók el pontosan. Ugyanez az átfedés jellemzi a gregorián ének hanyatlását is az újgregorián korszakban: a határvonalak elmosódtak. Megjelent ugyanis egy köztes állapot: a szöveg-kéziratokban történő rögzítése után a 10. sz.-ban feltűnnek a különböző dallam-notációk. Először néhány 9. sz.-i próbálkozás után különböző neuma-írás rendszerek (*adiaztematikus notációk*) keletkeznek, majd száz évvel később a vonalrendszerre történő rögzítés (*diaztematikus notációk*). Lásd a 2. sz. melléklet facsimiléit. A két notáció-típus (kezdetben nem formailag) alapvetően különbözik: *az adiaztematikus írások előadási jelek, melyekből a dallam nem fejthető meg, ill. csak a dallamvonalra utalnak. A diaztematikus írásokból pedig az előadási mód nem tudható meg, de a dallamot pontosan rögzítik.*²¹ Ennek okairól később írok. A mai kutatások szempontjából nem lehet meg egyik sem a másik nélkül.

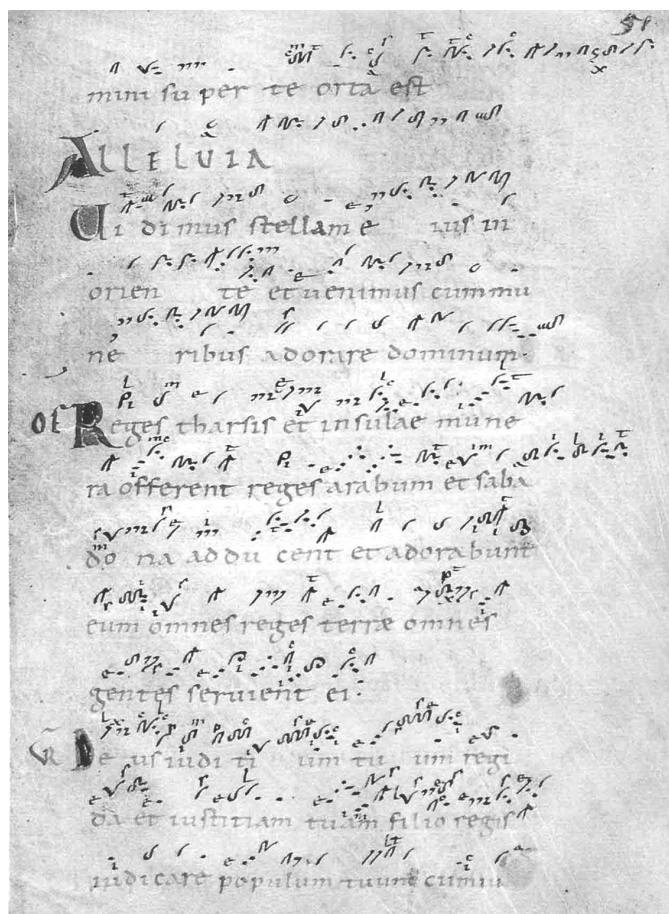
¹⁷ DOBSZAY: *i.m.* (1993), 217. 1. bekezdés

¹⁸ RAJECZKY: *i.m.* (1981), Lásd a 68-69. o.-on lévő kottapéldákat.

¹⁹ Az Ó-római énekeket a római bazilikák használhatták (Szt. Péter, Lateráni). A liturgikus reform a pápai udvarhoz és Nagy Szt. Gergelyhez köthető. Őutána a dallamok átalakítása-újraalkotása Vitaliánus pápa (657-672) alatt kezdődhetett, egyes kutatók szerint Rómában (Stäblein), mások szerint Frank területen (Huglo, Hucke). Ez utóbbiak szerint az Ó-római éneket máshol is ismerték: Észak- és Kelet Itáliában, Corbie-ban, Fuldában, és Angliában. Az egységesített dallamokat a Karoling királyok terjesztették el. AGUSTONI: *i.m.* (2010), 17-18; RAJECZKY: *i.m.* (1981), 70-71.

²⁰ III. Miklós pápa 1277-ben ferences hatásra minden régi énekeskönyvet megsemmisített a kuriális verzió terjesztésének érdekében. Ezért maradt meg olyan kevés e régi énekek közül: mindössze 5 db. 11-13. sz.-i kódex és töredékek. Ezen egységesítésnek esett áldozatul a többi gregorián dialektus is, Milánót kivéve. A gregorián és a liturgia egyes változatai ezután csak a függetlenséget élvező szerzetesrendekben élhettek tovább, melyekre nem volt kötelező érvényű a pápai rendelet. RAJECZKY: *i.m.* (1981), 70.

²¹ A diaztematikus írások alig utalnak az előadásra még akkor is, ha a neumák vannak rámásolva a vonalrendszerre.

1. ábra:

Adiasztematikus írással készült kódex : az einsiedelni 121. sz. kódex 51. lapja (szanktgalleni neumairás). Forrás: Paleographie musicale

2.1.3. A gregorián dialektusok kialakulása, ezek főbb ismérvei.

A kereszténység első századaiban nem volt egységes a liturgia:²² egy-egy központ, bazilika fokozatosan kialakította saját liturgikus sajátosságait. A latin liturgia akkor még nem volt a kötelező egység jele. Magában Rómában is együtt élt a latin és a görög liturgikus nyelv hosszú ideig. Volt közös mag, mely a mára alapvetően különböző keleti és nyugati liturgiát összekötötte, de nem volt akadálya keleten és nyugaton sem helyi központok kialakulásának. Ilyen központok keleten: Antiochia, Bizánc, Alexandria, Jeruzsálem. Innen maradtak fenn a legrégebbi miseszövegek is. Nyugaton Itália, Hispánia, Gallia, és az Ír sziget tájain kezdtek kialakulni liturgikus, és ezzel együtt zenei központok, Itáliában akár Róma szomszédságában is. De Róma maga sem volt egységes: különbözött a nagybazilikák, a pápai udvar és a kisebb templomok liturgiája is.

A liturgikus dallamokat tekintve Nyugaton közös a zsoltározás, és vannak közös alapidallam-készletek (prefáció, olvasmányformulák, dallamformulák stb.). A liturgikus rendet tekintve pedig ezek szerkezeti elrendezése is alapvetően ugyanaz. Ezek jelentik a lényegi egységet. A helyi szokások, helyi dallamok és dallamvariánsok beépülése ebbe az alapformulába jelenti a különbözőségeket.

Két fő gregorián dialektus típust különböztetünk meg: a területi dialektusokat és a pentaton-diatonikus variánsokat²³.

2.1.3.1. Területi dialektusok:²⁴

²² RAJECZKY: *i.m.* (1981), 34-35.

²³ A szerzetesi dialektusok ezektől különböznek, és általában nem mutatnak területi sajátosságokat. Kivétel: a Pálos rend és az „Esztergomi liturgia” kapcsolata.

²⁴ „A gregorián széles körű, hosszú időn át tartó használatát és szájhagyományos életmódját tekintve meglepő az a lényegi egység, mely zenei tekintetben a repertoár kilenczted részét a kontinens egyik végétől a másikig jellemzi. S ugyanilyen meglepő az egyes részelemekben jelentkező nagyfokú változatosság, az, hogy jóformán nem találunk két teljesen egyforma alakot. A zenei formáló eszközök szerénységének következtében már néhány hangos módosulás is érezhetően megváltoztatja a darab tonális összképét, formai kontúrjait, hangulatát.”

- A legtekintélyesebb és legrégebb helyi központ: Milánó – Szt. Ambrus hírneve máig megvédte saját hagyományát. Ambrushoz kötődik a himnuszok átvétele a keleti és bizánci liturgiákból, valamint az antifonális zsoltározás bevezetése.²⁵
- Itáliában: Milánó mellett Beneventum a legrégebb központ. Emlékei régebbre nyúlnak vissza, de liturgiája a 7. sz.-ra alakult ki véglegesen. Énekei jelentős órómai hatást mutatnak.²⁶
- Hispánia: A terület félsziget voltából adódóan külön jellege van. Római és germán hatások fémjelzik az őspanyol liturgiát. Legjelentősebb központja Toledo, mely a 7. sz.-ban egységesíti a spanyol liturgiát. Jelentős keresztény irodalma és himnuszköltői voltak: pl. Prudentius (348-405), Sevillai Izidor és Leander (7. sz.) Az arab hódítás után (711), mely megtúrta a kereszténységet, alakult ki a „mozarab” (= álarab) rítus. Liturgiája és énekei 10-11. sz.-i kódexekből maradtak fenn, de a neumázott dallamok megfejthetetlenek.²⁷ (Lásd a 20. sz. lábjegyzetet.)
- Ógallikán:²⁸ Szintén nagy személyiségei voltak: a keleti származású Ireneus (2. sz), Ausonius (310), Paulinus (†431), és Venantius Fortunatus (~530~600 után), a híres himnuszköltő. Liturgiájának első írásos emléke Germanus püspöktől maradt ránk (700 körül), amikor a liturgia Galliában is egységesült. A gall liturgia sajátos vonása az offertoriumra hangszerkísérettel énekelt *sonus*, valamint a verses miseszövegek és az állandó szövegek egyházi évtől függő dallamokkal.
- Brit sziget:²⁹ térítése Nagy Szt. Gergely érdeme, bár már a 4. sz.-ban megjelent a kereszténység.

2.1.3.2. A pentaton-diatonikus dallamvariánsok: alapvetően ezek is területi dialektusoknak tekinthetők.

A diatonizáló dialektus leginkább Dél-Európára jellemző, de megjelenik Nyugat-Európában is, és a szerzetesrendekhez köthető;

A pentatonizáló dialektus viszont zárt rendszerként jelentkezik („világi” egyházi központok, székesegyházak, egyházmegyék): Közép-Európára leginkább, Dél-Németország, Ausztria, Észak-Olaszország, Csehország, Lengyelország, és idetartozik Magyarország is.

Diatonikus jellemzői: kis mozgások, díszítések, a félhang lépések kihangsúlyozása,

Pentaton jellemzői: félhang nélküli három hangos, „triton” lépések: nagyszekund + kisterc, kisterc + nagyszekund, nagyszekund + nagyszekund. (Pl. szó-ti, vagy szó-tá helyett szó-dó lépés.)³⁰

2.1.3.3. Ide tartozik még a „szerzetesi dialektusok” kialakulása, és Gergely óta az első „mesterséges” vagy „központosított” dallamátalakítási törekvés: a ciszterci énekreform a 12. sz.-ban.³¹

A ciszterciek az énekelhetőség, valamint a minden kolostorban való egységes éneklés szempontjai miatt egyszerűsítették a dallamokat, helyenként megváltoztatva azokat. Mindehhez a metzi énekiskola hagyományát vették alapul. A ciszterci énekreform irányítói Clairvauxi Szent Bernát (†1153) és Cherliu-i Guido (†1158) voltak. A 143. zsoltár. 9. versének értelmezése szerint („in psalterio decachordo psallum tibi”) a 10 hangnál hosszabb neumákat megkurtították. Sok dallamot, dallamrészt transzponáltak, hogy a modusok rendszerének megfeleljenek (pl. Grad. Anima nostra). A tonalitásérzés miatt hangokat szűrtak be. Az egyszerűbb, ősi dallamokon nemigen változtattak. A quilizmát eltüntették, valamint a hangokat is gyakran másképpen csoportosították egy-egy neumacsoporton, melizmán belül – ezeknek pedig komoly előadásbeli hatása is van. A himnuszokat az ambrozián liturgiából vették át, Szt. Benedek regulájának utalása miatt. A mai napig is ezeket a megváltoztatott dallamokat éneklék a ciszterci szerzetesek (pl. a legutóbb kiadott Gradule-ban is)!³²

RAJECZKY Benjamin: *Magyarország zenei története I. középkor, VII. fejezet, Gregorián műfajok, a gregorián stílusok és változatrendszerek.* Bp., Akadémiai kiadó, 1988.

https://mersz.hu/dokumentum/m200mz1_61/ (utolsó letöltés: 2021.10.10.)

²⁵ DOBSZAY: *i.m.* (1993), 47. o.

²⁶ RAJECZKY: *i.m.* (1981), 44.

²⁷ Uo., 45-46.

²⁸ Uo., 46-48.

²⁹ Uo., 49-50.

³⁰ DOBSZAY László: *Magyar zenei történet.* Bp., Mezőgazda Kiadó, 1998, 5. fejezet.

https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_522_Magyar_zenetortenet/ch02s05.html (utolsó letöltés: 2021.10.10.)

³¹ Lásd: SZIGETI Kilián OSB: *Jubilate. A gregorián ének kézikönyve.* Bp., Magyar Kórus, 1948. 151. lábjegyzet.

³² RAJECZKY Benjámin: *A 800 éves ciszterci gregorián ének. = Magyar Kórus, 1943, 53. sz., 987-991.* A dallamok megváltoztatásáról egy egész bizottság döntött, alapos elemzések és kiterjedt forráskutatás alapján, ami elég hosszú időt vett igénybe (988. o.). Ennek a munkának a minőségét nem lehet párhuzamba állítani a későbbi Tridenti énekreform elnagyolt munkájával és „eredményével”. Rajeczky P. Wagnerre is hivatkozik a munka minőségét illetően (P. Wagner: Neumenkunde 2. 453-6. 1.) Ugyanakkor Rajeczky cikke (mely egy

100 évvel később a domonkosok reformja hasonlóan járt el: a melizmákat megrövidítették.

2.1.4. *Adiasztematikus források*

A gregorián kutatás több száz kéziratos kódexet dolgozott fel idáig, melyekben a neuma jeleket „*in campo aperto*” = szabad mezőben, (a sorok közti üres helyre) írta a *neumátor*.³³ E jelrendszerek csak azt tudják megmutatni, hogy a dallam fölfelé, vagy lefelé halad-e, ill. nagyobb lépés következik, de a hangközök távolsága nem olvasható ki belőlük.³⁴

A több mint 200 évet átfogó lista kéziratai természetesen nem is mutathatnak egységes képet sem melodikusan, sem ritmikusan. Agustoni szerint:³⁵

- „*egyes zenei jelenségek lejegyzésére nem minden notáció alkalmas, illetve*
- *egyes lejegyzések már a gregorián ének többé vagy kevésbé dekadens korszakában készültek. Így már a sanktgalleni 121. sz. kódex- a Cantatorium, a laoni 47. sz. kódex, és az einsiedelni 121. kódexben is – melyek az autentikus előadási módhoz leginkább elvezetnek – találkozunk a hanyatlás első jeleivel.*” Megmutatkozik ez az új ünnepek tételeinek dallam-adaptációjánál is (pl. GT³⁶. 371. Intr. Benedicta sit dallam-adaptációja a GT. 71, Intr. Invocabit me-ben), „*melyek nem minden ponton*” tekinthetők sikeresnek. Az ezredforduló után a folyamat felgyorsul, még súlyosabb következményekkel járván a dallamokra: „*egyes hangok kiszorulása bizonyos hangcsoportokból, ill. a fá és dó hangfokok térnyerése a mi és ti fokok rovására.*”³⁷

További lökést adtak a hanyatlásnak a megjelenő új gregorián műfajok (melyeknek dallamai már gyakran verses szövegekre születtek), és a repertoár bővülése: a tropizálás, a szeptentia; zsoltárantifónák sokasága születik az új ünnepekhez; a 12. sz.-tól a Mária antifónák bevezetése. A himnuszköltészet is átalakul.³⁸ Megszületik a liturgikus dráma műfaja is. *Ezek már mind egy új énekstílust képviselnek.*³⁹ Ehhez járul még a többszólamúság fokozatos kialakulása.

előadásának nyomtatott formája) utal a 11-12. sz.-ban a variánsok kialakulásának problémájára, ezen belül az előadásbeli variálódásra is. Párhuzamot von még a ciszterci reform és a 19. sz.-i solesmes-i reform között: ha tudományosságban nem is mérhető ehhez, mindenképpen elismerésre méltó még ma is (991. oldal).

³³ Neumátor, vagy scriptor: kódexmásoló, író szerzetes, aki a neumákat tartalmazó könyveket készítette. Itt kell megemlítenem, hogy vannak ún. díszkódexek: igényesen kidolgozott, iniciálékkal, festményekkel díszített könyvek, melynek kalligráfiai is igényesek – gazdag megrendelők számára (főpapok, főurak). A másik csoport a használati kódexek, kevésbé igényes kivitelben, néha „kurzív”- folyó - írásmóddal.

³⁴ Az adiasztematikus kódexek, ill. neumaírások közt is van különbség a hangmagasság jelzésében: egyesekből többé-kevésbé meg lehet fejteni a dallamot, másokból egyáltalán nem, csak későbbi, vonalrendszerre átvitt kódexek összehasonlításával rekonstruálható a dallam. Általában a pontnotációk, mint pl. az aquitán, jobban jelzik a hangközöket.

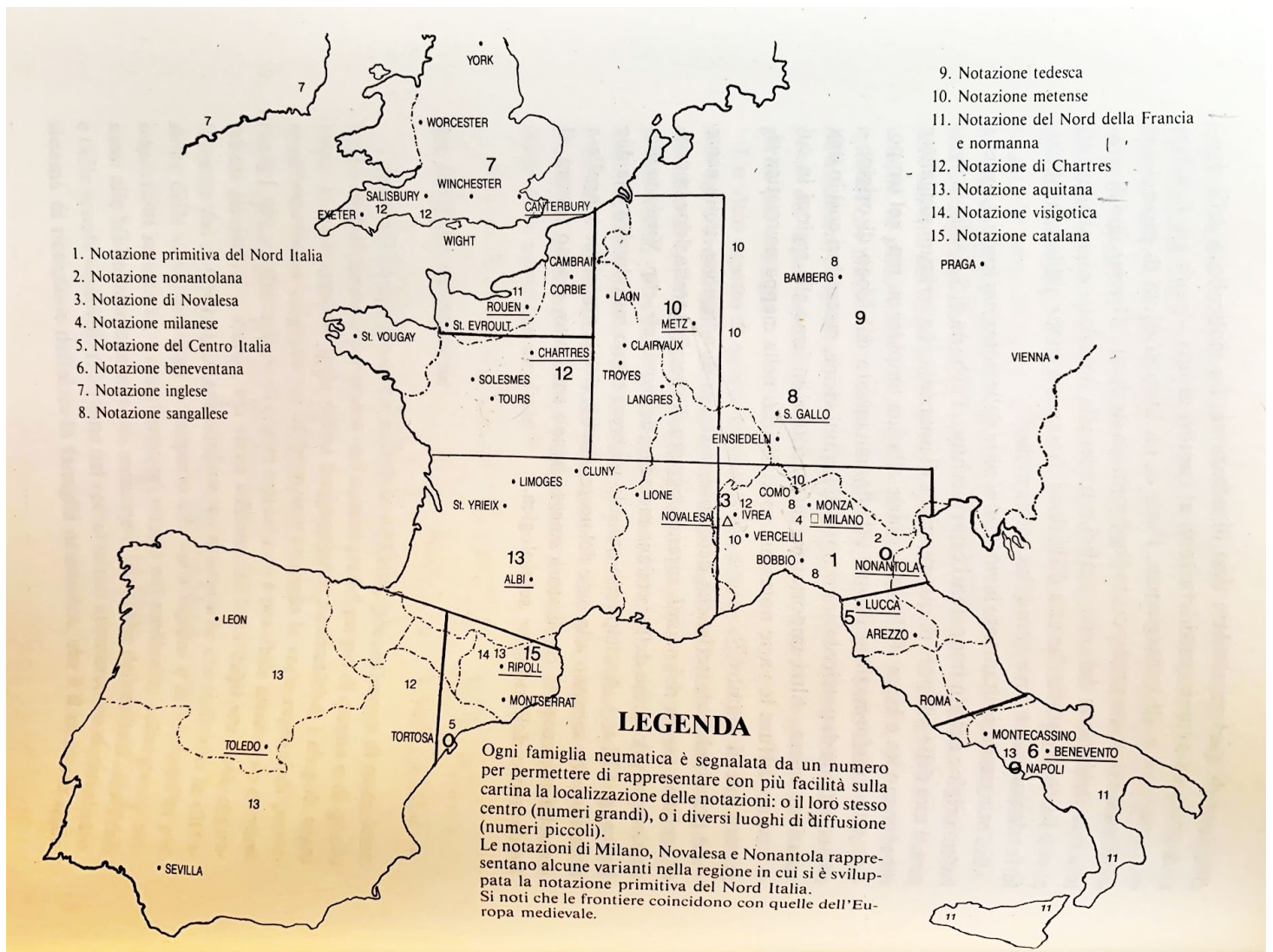
³⁵ AGUSTONI: *i.m.* (2010), 21. Az idézetek is ugyanonnan.

³⁶ Hivatkozások a G.T.: Graduale Triplex 1978 oldalszámaira.

³⁷ AGUSTONI: *i.m.* (2010), 22. vö. DOBSZAY *i.m.* (1993), 221-224., és lásd előbb a típus szerinti variálódásnál írtakkal, valamint SZIGETI: *i.m.* (1948), 10., 2. bek.

³⁸ Lásd még: SZIGETI: *i.m.* (1948), 146-147. A himnuszköltészetéről.

³⁹ AGUSTONI: *i.m.* (2010), 23. 1 és 2 bek., és SZIGETI: *i.m.* (1948), 145-146.

2. ábra. Gregorián notációk elhelyezkedése. Forrás:

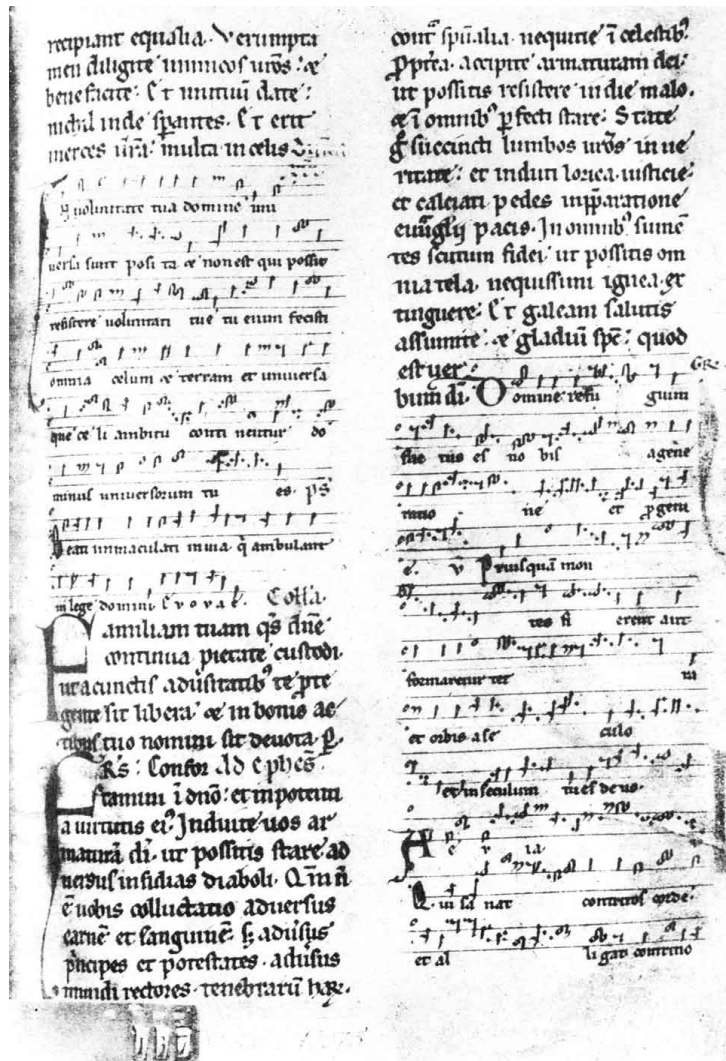
2.2. A gregorián ének a Tridenti zsinat befejezéséig

A gregorián aranykorának vége: a 11-12. sz.-tól az előadás és a lejegyzés szempontjából a hanyatlás jelei mutatkoztak. Ennek az időszaknak egyik jellegzetessége a repertoárbővülés, melyet már új éneklési stílus, új műfajok és kevésbé igényes kompozíciós eljárások jellemeznek. Alább nem fontossági sorrendben összefoglalom, miben nyilvánult ez meg. Ezen okokról azért kell itt most ilyen részletesen szólni, mert az egész 19-20. sz.-i dallamreformra ennek folyományaként lesz szükség.⁴⁰

- A kódexmásolók hanyagsága az artikuláció pontos lejegyzésében;
- A *diastematikus* kódexek megjelenése. A diastematikus kódexek lejegyzéseinek ritmikai hiányosságai: a ritmikai jelek, neumák alakjai ezekben sérültek ill. nagyon leegyszerűsödtek a vonalrendszeren való alkalmazástól, így a „ritmust” – vagy inkább artikulációt, hangsúlyokat már csak többé-kevésbé, vagy nem is jelezték. A kiegészítő jelek használatát elhanyagolták vagy összevonták őket, az írásmódok elnagyoltak lettek.⁴¹ Nem találtak ki a vonalrendszerre alkalmas, a ritmust pontosan mutatni tudó jelrendszereket;

⁴⁰ Részben SZIGETI: *i.m.* (1948), 150-151., valamint saját pótlás (D. A.), és AGUSTONI: *i.m.* (2010), 22-23.

⁴¹ AGUSTONI: *i.m.* (2010), 22., 3. bekezdés.

3. ábra

München-Stadtbibliothek-10075. sz. kódex: neumák ráültetése vonalrendszerre

- A polifónia megjelenése: a menzurális zene a zenészek figyelmét a többszólamúság felé irányította, „háttérbe szorította a gregorián monódiát”. A gregorián dallamok továbbéltek a polifóniában, annak alapját képezték (a gregorián *Cantus firmus*ra ellenszólamokat komponáltak: ez viszont a szabad ritmust, a parlandót korlátozza, az eredeti dallam leegyszerűsödik, sokszor át is alakul), de a régi praxis (az egyszólamú gregorián) továbbra is hivatalos éneke maradt a liturgiának;⁴²
- A polifóniával, menzurális zenével együtt járt a pontos hangmagasságok és ritmus lejegyzésének követelménye;
- A menzurális zene és zenei lejegyzés rontott a gregorián interpretáción ritmikai szempontból, és az énekesek ritmikai érzékén. A liturgikus zenei képzés átalakult, egy újfajta zenei felfogásnak adva át a helyét. Megszűnt a gregorián hosszú ideig tartó, hallás utáni, pontos előadást elsajátítani tudó oktatása.⁴³ Következmény: a melizmatikus dallamok átalakítását érezték szükségesnek. A folyamat a Tridenti zsinat ellentmondásos liturgikus énekreformjába torkollott, mely 300 évre meghatározta a gregorián éneklést.
- Az *Ars Nova* és a polifónia kiszorítja a plébániai, székesegyházi gyakorlatból az „igazi” gregoriánt. Főleg a Tridentinum után a székesegyházakban csak köteleességből énekelnek gregoriánt kifejezetten erre a célra alkalmazott papok (a „*prebendisták*”). Egyetlen pozitívum: a római Kúriától független kolostorok falai között talál menedéket és él tovább a gregorián különböző rendi változatokban (így nálunk a pálosok az esztergomi liturgiát őrzik meg);
- A nyolc modus elmélet és a zeneteoretikusok hatásai: új, az elméleteknek megfelelő „szabályos” dallamok komponálása kezdődik meg. A sok új, kanonizált szent ünnepeihez - miséihez és zsoltosmáihoz - rengeteg ének komponálása vált szükségessé. Magyarországon ilyen *Szent István* ünnepe és az ehhez készült

⁴² AGUSTONI: *i.m.* (2010), 23. o.

⁴³ Sok kolostorban azonban még a 15-16. sz.-ban is használtak neumázott kódexeket.

zsolozsma, valamint a régi dallamok átalakítása a divatnak megfelelően → *újgregorián (neo-gregorián) dallamok keletkezése*. Soknak már a szerzőjét is ismerjük! Az új szentek zsolozsmáinak matutinum-responzóriumai már tónusok számszerinti sorrendjében követik egymást.⁴⁴ Ehhez tartozik még, hogy a diastematikus lejegyzések megjelenésével együtt a régi dallamokat átalakítják az új szabályoknak megfelelően;

- A többszólamúság hatása a tonalitás változása is: a késői gregorián a dúr-moll tonalitás felé közelít (új Mária antifóna dallamok, ordinárium tételek stb. a 13-15. sz.-ban, mint a VIII. és IX. mise. Ezek már szinte nem is tekinthetők hagyományos gregoriánoknak.).
- A késői dallamalkalmazásoknál nem veszik tekintetbe a szöveg és dallam egységét, melynek következményei prozódiai hibák, hangsúlyproblémák, szöveg értelmezésbeli hiányosságai lesznek. Mindezt a gregorián iránti érzéketlenség szülte. A szövegek reformja is pont erre a korra (16. sz. vége) esett, a korszak végén a liturgikus könyvek reformjára került sor, melyekhez természetesen hozzá tartoztak a liturgikus dallamok is. **Összefoglalva:** a negatív folyamatok fő okai a ritmus (artikuláció, agogika) hanyatlása és a dallamok megromlása voltak.⁴⁵ Ennek a tendenciának a végső állomása a *Medicea-kiadás*.

2.3. A gregorián ének a 19. századig terjedő időszakban

A negatív folyamatot nem lehetett megállítani, a reform helytelen elvek alapján zajlott. Mindez a Tridenti zsinattal (1545-1563) függött össze. A breviárium és a misekönyv reformja után (1568 és 1570) került sor az énekeskönyvek reformjára, ami nem csak szövegi, hanem dallami revideáció is lett.⁴⁶ **A meghamisított gregorián dallamokat tartalmazó Medicea-t (mely Raimondi magánkiadása volt) csak 1873-ban ismerte el a pápa hivatalosan, bár kötelezővé soha nem tették.**⁴⁷ Az eredeti és a meghamisított dallamok összehasonlításával a 4. ábra kottái szemléltetik a pusztítást:

The image shows a comparison of two musical notations for the same text. The top notation is the original Gregorian chant, featuring a complex melodic line with many neumes. The bottom notation is the simplified Neo-Medicean version, which is much flatter and more rhythmic, with fewer neumes. The text is: I-DERUNT o-mnis * fi-nes ter-rae sa-lu-tá-re De-i nostri:.

4. ábra

A Medicea és a Vaticana összehasonlítása.

(Forrás: Godehard Joppich kurzus-anyaga). Nagyobb méretű kotta: *Vaticana*; alatta a kisebb méretű kotta: *Neo Medicea* 1873. Jól látható, hogy a Medicea alkotói a melizmákat szinte teljesen megszüntették, a hosszabb neumákat megkurtították. Így az eredeti dallam a felismerhetetlenségig megváltozott.

⁴⁴ AGUSTONI: *i.m.* (2010), 22., 2.3. pont 1. bekezdés, és SZIGETI: *i.m.* (1948), 20., 4. bekezdés

⁴⁵ A hitelességhez hozzátartozik, hogy azért maradtak fenn bizonyítékok a viszonylag hű dallami áthagyományozódásra, pl. a lipcei Tamás-templom graduáléja (13-14. sz.), és a Grad. Sarisburiense (≈1275). AGUSTONI: *i.m.* (2010), 23. o.

⁴⁶ A dallamok átalakításába először bevonták Palestrinát is: XIII. Gergely pápa 1577-ben megbízást adott neki az új liturgikus könyvek zenei szerkesztésére, melyet röviddel később visszavont. Így Palestrina szerepe a folyamatban vitatott. Készítettek revideált kiadásokat Velencében Andrea Gabrieli, Orazio Vecchi, valamint a ferences Lodovico Balbi is az 1580-as években. Majd 1611-ben V. Pál pápa egy szakbizottságot hozott létre *Raimondi* (a Stamperia Orientale nyomda másik alapítója) tanácsára, melyben *Anerio* és *Suriano* végezték a fő munkát. Raimondi sebtében ki is nyomtatta a kész munkát az akkor már *Medici Ferdinánd kardinális* birtokában lévő Stamperia nyomdában. Innen kapta a kiadás a Medicea nevet. Két pótkötete 1614-ben és 15-ben jelent meg. VIII. Orbán pápa 1643-ban adatta ki a kijavított himnuszokkal a breviáriumot. Szerencsére ez utóbbinál a reform a dallamokat nem érintette. SZIGETI: *i.m.* (1948), 152.

⁴⁷ V. Pál pápa az utolsó pillanatban visszavonta az erről nyilatkozó breve-t. AGUSTONI: *i.m.* (2010), 23.

Viszont a Szentszék kijelentette, hogy „*az egyház követőinek szabad vitatkozni tudományos kutatások alapján az ősi dallamokról, tehát nem döntötte el a tudományos vitát az ősi gregorián dallamokra vonatkozólag*”.⁴⁸ Mégis egészen a 20. sz. elejéig (1905, az első reform-énekeskönyv – a Kyriale – megjelenése) ez a kiadás volt használatban a világi templomokban.

A gregorián hanyatlásához még jobban hozzájárult az orgonával, ill. más hangszerekkel való kíséret elterjedése, a hangszeres zene templomi térhódítása, valamint gregorián-szerű, „*ál-gregorián*”, „*újgregorián*” – vagy másnéven „*pszeudo-gregorián*” dallamok komponálásának divatja (pl. Viadana, Henri Dumont ilyen darabjai, ill. a közismert dúr Salve Regina dallama).⁴⁹

2.4. A gregorián reformtörekvések a 19. sz. közepétől a 20. sz. közepéig

A Medicea-t (vagy másnéven a „Medici-graduálét”) 1873-ban újra kiadták a ceciliánus mozgalom vezetőjének, *Franz Xaver Haberl*-nek a szerkesztésében, Regensburgban. Anakronizmus, hogy pont annak a mozgalomnak a vezető egyénisége adta ki, aki a gregorián megújításának és a liturgikus zenei reformtörekvéseknek az egyik úttörője volt.⁵⁰ Ez lett a „*Neo-Medicea*”, melyet IX. Pius brévével ajánlott az egyháznak. Ezután még ötször adták ki: 1877, 1878 – XIII. Leó brévéjével, majd 1883, 1894-ben, a Rítuskongregáció ajánlásával (mely autentikusnak ismerte el – bár kétségek merültek fel a kiadvánnyal kapcsolatban) és 1902-ben.

Közben azonban az ellentmondásokkal teli ceciliánus mozgalom mellett szerény és szorgos bencés szerzetesek a 19. sz. közepétől javában dolgoztak a gregorián dallamok kutatásán és revízióján, *Solesmes*-ben. Ennek a hatalmas munkának lassan ugyan, de meg lett az eredménye: XIII. Leó 10 évvel a Neo-Medicea első kiadása után, 1883-ban elismeréssel nyilatkozik *Dom Pothier* és szerzeteseinek Solesmes-beli munkájáról, ami nagyban növelte a solesmesi reform Medicea-val szembeni táborát. Ennek hatására merült fel az igény a gregorián énekek restaurált formában való új kiadására. A tervet azonban nehezítette a *Pustet kiadó*, amely 1873-ban 30 évre privilégiumot szerzett a Neo-Medicea kiadására, és mindenben akadályozta a revideált énekek megjelenését.

Ezzel együtt a 19. sz. végén még nagyobb divat lett a pszeudo-gregorián, bár ezeket az időközben keletkezett számos új ünnep is szülte (pl. GT. 388-391, Krisztus Király ünnepének propriuma). A legtöbbjét viszont szerencsére törölte a hivatalos státuszból a II. Vatikáni Zsinat - az Ordo Cantus Missae 1972-ben már csak néhány újabbkeletű főünnep pszeudo-kompozícióit vette át.

Előbb azonban már voltak bizonytalan reform-kísérletek: IX. Pius pápa támogatásával egy revideált graduale kiadás készült el 1851-ben a reimsi és cambrai püspökök által felállított bizottság munkájaként, mely az 1847-ben megtalált Montpellier-i 11. sz-i kódexen alapult – bár kezdetleges módon, és a Medicea stílusával még nem teljesen szakítva.⁵¹

Trier-ben *Hermesdorff* kanonok dolgozott egy új graduálén, mely 1864-ben készült el. Trier a régi, Trident előtti hagyományokat követte, sikeresen elkerülvén a tridenti reformokat, így a gregorián éneklési és dallami hagyomány is 13. sz.-i alapokon állt.

2.4.1. A solesmes-i reform történelmi kezdetei és első eredményei a 19. században

Előzmény: a 19. sz. elején Franciaországban megindult a monasztikus élet reneszánsza. Ez a megújulás azt jelentette, hogy rájöttek: a liturgia és hagyományos énekei a szerzetesi élet egyik fundamentumát adják.

1833-ban néhány szerzetes költözött *Solesmes* Francia forradalom alatt elpusztult kolostorába. 1837-ben a Szentszék is elismerte a közösséget, melynek első apátja, az alapító *Dom Guéranger* haláláig (1875) mozgatórugója volt a gregorián megújításának. Ennek a megújulásnak a kezdete 1840-ben kezdődött, *Guéranger* „*Les institutions liturgiques*” c. munkájának megjelenésével. Ebben kifejti, hogy az ősi római liturgiának elsőbbsége van a helyi hagyományokkal szemben – és ebben a szellemben az eredeti római énekek is a változatokkal szemben.⁵² Guéranger és társai látták, hogy az akkori kiadványok nem teljesítik az elégséges minimumot sem. Ezért elkezdték gyűjteni a fellelhető kéziratokat, amelyek gregorián dallamokat tartalmaztak.⁵³ Az összegyűjtött anyagot saját kiadásaikban adták közre: **1889-től a *Paleographie Musicale*** sorozatban, melynek

⁴⁸ SZIGETI: *i.m.* (1948), 155., idézet az 5. bekezdésből.

⁴⁹ A dallamrevízióval P. Bourgoing is próbálkozott: 1634-ben kiadott *Brevis psalmodiae ratio...* c. munkájában tesz közre általa revideált egyszerűbb dallamokat. Azonban ezek sem jobbak a Medicea-nál. AGUSTONI: *i.m.* (2010), 24., és uo. a 45. sz. lábjegyzet, kottapéldával.

⁵⁰ Haberl azt hitte, hogy a Medicea Palestrina műve, ezért állt ki annyira mellette. SZIGETI: *i.m.* (1948), 155. 6. bekezdés.

⁵¹ Uo.: 155. 1. bekezdés

⁵² Uo.: 154. 4. pont

⁵³ Lásd AGUSTONI: *i.m.* (2010), 27., illetve az 50. sz. lábjegyzetét uo.

máig 22 kötete jelent meg. Ezek adiasztematikus és diasztematikus kódexek facsimile kiadásai, tudományos kommentárokkal.

Az első tudományosan is jelentős eredmény megszületése: Guéranger megbízására rendtársa, *Jausions* 1864-re kiadásra előkészített egy vázlatot, amit 1870-ben bekövetkezett korai halála miatt *Pothier* fejezett be. A mű 1880-ban jelent meg „*Les Melodies Grégoriennes*” címmel. A könyv az addigi paleográfiai, történeti kutatásokat foglalta össze. A kutatások alapján összeállított énekeskönyv, a *Liber Gradualis 1883*-ban jelent meg, majd sorra követték az új kötetek: *1885-karácsonyi officium*, *1888-Processionale*, *1891-Antiphonale Monasticum*. Ezek az énekeskönyvek azonban inkább intuitívak voltak, a kísérletezés szintjén álltak. Kiforrotlan módszerek és kevés kódex alapján készültek, valamint hiányzott még az alkotókból a gregorián paleográfiában való tudományos jártasság és a kritikai eljárások alkalmazása.

2.4.2. A gregorián dallamok restaurálásának kezdetei, fontos személyiségei, az első hivatalos revideált dallam-kiadások⁵⁴

2.4.2.1. A fentebb említett solesmes-i liturgikus énekeskönyv-kiadások és tudományos eredmények hatására a reform kilépett Solesmes falai közül:

Rómában megalakult az első nemzetközi tudományos gregorián folyóirat, a *Rassegna Gregoriana* Mons. Respighi, Mons. Casimiri és a jezsuita P. de Santi vezetésével, mely 1902-1914 között állt fenn. Ezen kívül Dom *Mocquereau* folyóirata, a „*La Revue Grégorienne*” 1911-től jelenik meg.⁵⁵

1903-ban lejárt Pustet privilégiuma a Medicea kiadására, amelyet a Szentszék nem újított meg. De közben más fontos esemény is történt: 1903-ban a frissen megválasztott *X. Szent Pius pápa* első dolga, hogy kiadja híres *Motu Proprio*-ját a szent zenéről, „*Tra le Sollecitudini*” címmel. E dokumentum korszakos jelentőségű, hatása mind a mai napig tart. A gregorián szempontjából kimondja, hogy: „...ezek a tulajdonságok (szent, művészi, egyetemes) legnagyobb mértékben a gregorián énekekben találhatók meg s következésképpen a gregorián ének a római egyház sajátos éneke. Ezt örökölte a szentatyáktól, ezt őrizte a legnagyobb gonddal évszázadok hosszú során át liturgikus könyvekben, ezt nyújtja a híveknek mint sajátját s a liturgia némely részében ezt írja elő mint egyedül alkalmazandót, s ezt állították vissza nagy sikerrel eredeti tisztaságába a legújabb kutatások.”⁵⁶ X. Pius a továbbiakban a gregoriánt mint példaképet adja az egyház elé, amit vissza kell állítani a gyakorlatba – a nép bevonásával. 1904-ben kinyilvánította elhatározását, hogy további kutatások szükségesek, a legrégebbi kéziratok alapján helyre kell állítani a gregorián ének eredeti formáját – az évszázados hagyományok figyelembevételével. Erre a célra pápai bizottságot hozott létre (1904-től 1914-ig működött), melynek feladata a hivatalos kiadások előkészítése volt. Azonban az előbb említett hiányosságok itt is megjelentek: nem voltak megfelelő munkamódszerek a kritikai kiadások elkészítéséhez, valamint az idő is igen rövid volt a munkára. Sajnálatos módon a bizottságban lévő ellentétek elősegítették annak korai megszűnését. Ennek ellenére 1905 és 1912 között e bizottság munkájának eredményeként elkészültek a legfontosabb énekeskönyvek hivatalos kiadásai.⁵⁷

2.4.2.2. A restauráció első szakaszának kiemelkedő személyiségei, és tevékenységük⁵⁸

- Dom **Pothier** (1835-†1923): Solesmes-i bencés szerzetes volt, később St. Wandrille apátja lett. Tevékenysége úttörő jelentőségű. Pothier a fentebb említett pápai bizottság elnöke volt. Ilyen funkciójában, és a bizottság egy részének támogatásával jelentette meg **1905-ben a *Kyriale*-t**. Mivel a bizottságban súlyos ellentétek voltak, ezért saját felelősségére jelentek meg a további könyvek: ***1908-Graduale Romanum*** (továbbiakban: GR 1908) – ez az 1883-as és 1895-ös solesmes-i Liber Gradualis alapján készült;
- Dom **André Mocquereau** (1849-†1930): Ugyancsak solesmes-i apát. Kutatásait a fellelhető kéziratokra alapozta, azok kiváló ismerője volt és szorgalmazta a Paleographie Musicale sorozatban való közreadásukat. Ezzel **Mocquereau a gregorián paleográfia⁵⁹ tudományának megalapítója** lett. A dallamok eredeti (legkorábbi és autentikus) formájukban való restaurálásáért szállt síkra, és a restaurált dallamok *gyakorlati*

⁵⁴ Az alábbi hivatkozásokon kívül lásd még: RAJECZKY *i.m.* (1981), 153-155.

⁵⁵ SZIGETI: *i.m.* (1948). 156., 4. bekezdés.

⁵⁶ DOCUMENTA MUSICA SACRAE *i.m.* (2005), 23-24. o., *Motu Proprio* 3. pont, kiemelés Dékány A-tól.

⁵⁷ AGUSTONI: *i.m.* (2010), 27-28., 2.4.1. pont

⁵⁸ U.o.: 28-31. o.

⁵⁹ Paleo = régi, ősi; gráfia = írás; paleográfia: a régi írások tudománya. A zenei paleográfia a zenei írásokkal, jelekkel, lejegyzésekkel foglalkozó tudomány.

(liturgikus) alkalmazását tartotta fontosnak. Kutatásai során szembesült a gregorián dallamok egységes előadásának problémájával. Így született meg általa egy igencsak *kompromisszumos* módszer és (ritmus)elmélet, amelyet a semiologia megjelenéséig az egész világ elfogadott és máig „*solesmes-i gregorián zeneelméletnek*” hívnak.

2.4.2.3. Eugen Cardin és a gregorián semiológia tudományának kezdetei⁶⁰

A semiologia a zenei paleográfián – ezen belül a *gregorián paleográfián* alapszik. A zenei paleográfia nemcsak neumákkal foglalkozik, hanem pl. a tabulatúrák⁶¹ megfejtésével is. *Neuma* = *intés*: a karvezető mozdulatait próbálja jelrendszerbe foglalni. *Cheironomia* = a vezénylő kézmozgása. A paleográfia e *jelek* tudománya – amely nem csak zenei lehet – így a paleográfiának része a *gregorián paleográfia* is. Ebből fejlődött ki a *gregorián semiologia*: *semeion* = *jel*, *logos* = *tan*. E tudományág azt kutatja és arra próbál választ adni, hogy hogyan függ össze a neumajelek alakja - a neumaírás - a szöveggel és annak értelmezésével.

Elindítója **Dom Eugène Cardin** (1905-1988), aki 1928-ban lépett be a solesmesi bencések közé. 1952-1984-ig Rómában, a pápai egyházzenei intézetben paleográfiát, majd semiológiát tanított. Cardin összehasonlította a quadrátnotációt a 9-10. sz.-i kódexek neumaival. Észrevette, hogy a dallamok sok helyen nem egyeznek, de azt is, hogy a régi adiasztematikus neumaírások mennyire kifejezik a latin szöveget, és hogy e jeleknek megvan a maguk sajátos logikája. Kutatásainak első eredményeit 1954-ben Bécsben, a *II. Katolikus Egyházzenei Kongresszuson* ismertette *L'interprétation traditionnelle du chant grégorien* c. előadásában. Innen számítjuk a semiologia tudományának kezdetét. Tanítványainak kutatásai és segítsége nélkül nem fejlődhetett volna a semiologia olyan tudományággá, melynek eredményei közkinccsé tehetők. A kutatások tárgya eleinte ugyanis „*minden egyes neuma-grafémia kritikai elemzése volt, különös tekintettel az interpretáció szempontjából releváns jelentésükre.*”⁶², mely rengeteg időt igényelt.

A semiológia szerint semmiféle menzuralisztikus hangérték-tan nem vihető bele a gregorián dallamokba, mivel ezen énekek komponistái a szöveg szerinti éneklést valósították meg. Így a **kimondott szöveg parlandója és értelme adja meg az ének tempóját és ritmusát**. Cardine feltételezéseit bizonyították a két különböző neumaírás: a több száz *sanktgalleri* neumával írt kódexnek, valamint a *metzi notációval* írt *laoni 239. sz.* kódexnek a páratlan egyezése.⁶³ A dallamok kielégítő előadásához a neuma-jelek ismeretén kívül szükséges az összehasonlító forráselemzés és az esztétikai elemzés is (a szöveg értelmezése, fontos szavai, a szavak hangsúlyozása). „*A gregorián semiológia kritikailag és módszertanilag világosan átgondolt kutatási ág; ebből adódóan eredményei nem hipotézisek, hanem tudományosan megalapozott állítások, amelyeket persze további vizsgálatok kell hogy elmélyítsenek, annak tudomásulvételével, hogy a kutatás mindig az emberi megismerés határai között folyik, és sohasem oldhatunk fel minden rejtélyt.*”⁶⁴

Cardine 1968-ban Rómában jelentette meg **fő művét**, az előadásain alapuló *Semiologia Gregoriana* c. kötetet. E munka összeállításában a ma is aktív *Godehard Joppich* és *Rupert Fischer* volt segítségére.

Jelentős esemény volt **1979-ben** a *Graduale Triplex* megjelenése: az 1974-es solesmesi kiadású *Graduale Romanum* quadrátnotációi fölé R. Fischer és M. C. Billecocq vezették rá kézírással a metzi és *sanktgalleri* notáció neumaít.

3. A „magyar” gregorián:

Meg kell különböztetnünk a Magyarországon komponált latin gregorián tételeket a magyar nyelvű gregoriántól, valamint a gregorián eredetű népénekektől.

A. Magyarországon keletkezett gregorián kompozíciók: a gregorián területi variánsainak tekinthetők („gregorián dialektusok”) Ezeket kettébonthatjuk egyes gregorián dallamok magyarországi variánsaira, illetve önálló magyar kompozíciókra.

– *Önálló magyar kompozíciók:* igen kevés van (pl. Szt. István vesperása 12. sz.),

⁶⁰ AGUSTONI: *i.m.* (2010), 37., valamint BÉRES György *pannonhalmi kurzus – jegyzetei*.

⁶¹ Tabulatura (lat) = táblázat, a hangszeres zene feljegyzésére szolgáló régi hangjegy-írásmód. SZABOLCSI Bence – TÓTH Aladár: *Zenei lexikon*. Bp., 1965, Zeneműkiadó., szerk. BARTHA Dénes, III. kötet, 478-479, a szócikket írta: HAMMERSCHLAG János.

⁶² AGUSTONI: *i.m.* (2010), 37-38.

⁶³ Hogy miért e nagy egyezés? Valószínűsíthető, hogy a római-gall ötvözetből eredő 9. sz.-i gregoriánt vándorló énektanító szerzetesek adták tovább kolostorról kolostorra, iskoláról-iskolára. Magyarországra is a bencések hozták.

⁶⁴ Idézet: AGUSTONI: *i.m.* (2010), 37. A kiemelés Dékány A.-tól. A semiologia mára a világ egyházzenei tanintézményeiben kötelező tantárgy lett.

– *Variánsok*: Ebből már sok van (Zágrábi kódexben 13. sz., Esztergomi breviárium 14. sz. stb.)

B. Magyar nyelvű gregorián: Legelőször a protestantizmus terjedésével magyarra fordított gregorián dallamok, különböző protestáns graduálokban a 16-17. sz.-ban (Batthyány-graduál; Öreg Graduál, Gyulafehérvár, 1636). De idetartoznak a katolikus területeken keletkezett magyar nyelvű tételek: pl. Te Deum a Peer-kódexből -15. sz., himnusz-dallamok, Mária-antifónák, Kyrie-tropusok, temetési szertartás stb.

C. A sajátosan mai magyar gregorián: Könnyű zsolozsmaantifóna típusdallamok felhasználásával, kismértékű átalakításával a dallamokra magyarra fordított szöveg került. A magyar nyelvű proprium tételek kezdetei a KMU (=Kis Magyar Uzuális 1975)⁶⁵ kiadványban találhatók meg. Az először a KMU-ban alkalmazott kompozíciós technikára épültek az EE. Intr. és Com. antifónái, illetve a későbbi ilyen jellegű kiadványok tételei (Graduale Hungaricum, Magyar Graduále, és a most megjelenő új hivatalos katolikus Énekeskönyv).

D. Olyan népénekek, melyek gregorián ősből származnak: többségük egész Európában énekelt kanciók magyarított változatai (Pl. Christ ist erstanden – Krisztus feltámadott, a Húsvéti szequencia töredéke az Iglói kódexben 14. sz.).

4. A latin nyelvről⁶⁶

4.1. A latin nyelv hangsúlyai.

A gregorián ének a latin nyelvű szövegek megzenésítése, amely szövegek *a latin nyelv posztklasszikus* korából származnak. Mivel szöveg és zene egysége talán minden egyéb muzsikánál jobban jellemző a gregorián énekekre (a neumák általában jelzik, illetve kifejezik a szóhangsúlyokat), meg kell ismerkednünk a latin nyelvű szavak hangsúlyaival.

4.1.1. A latin nyelv őskorában (kb. Kr.e. 2. sz-ig) a latin szavak első szótagját mindig nyomatékkal ejtették. Emellett azonban volt a szavaknak egy zenei hangsúlya is, ami a kiejtés hangmagasságában nyilvánult meg.

4.1.2. A klasszikus korban megnő a zenei hangsúly fontossága, egyre inkább ez kapja a nyomatékot is. Ebben az időben rögzítődik *a zenei hangsúly a hátulról számított második* (amennyiben *hosszú*), *vagy harmadik szótagra* (amennyiben *a szó utolsó előtti szótagja rövid*). Ugyancsak a klasszikus korban különböztették meg (a görög verselés hatására) a rövid és a hosszú szótagokat. Ebben az időben fedezték fel a szónokok a ritmikus prózát.

4.1.3. A késő-klasszikus (poszt-klasszikus) korban befejeződik az a folyamat, amelynek során a nyomatéki hangsúly és a zenei hangsúly azonosul. Ez az időszak a 4. sz. végén kezdődik. Egyúttal eltűnik a klasszikus kor sajátosága, a szótagok hosszúság szerinti megkülönböztetése, s minden szótag azonos hosszúságúvá válik. Megjelennek viszont *a másodlagos hangsúlyok, a hosszú szavakban, mégpedig a főhangsúlytól visszafelé számított második, negyedik, hatodik szótagon* (pl.: benedícti^onⁱs; dílecti^onⁱs; congratuláti^onⁱs; adju^tórium). Ezeket a hangsúlyokat (illetve inkább a szótagok különbözőképpen kiejtését) hívjuk *accentus*-oknak.

- A liturgikus könyvek a többtagú szavaknál a *magánhangzók fölött ékezettel jelzik a hangsúlyt*. Az ékezet tehát nem jelent hosszúságot, sem módosítást, hanem egyszerűen *a hangsúlyos szótagot jelzi*. Kéttagú szavaknál nem mindig jelölik a hangsúlyt, mert ezeknél az mindig az első szótagon van.⁶⁷
- Az egyszótagú szavak többnyire hangsúlytalanok (pl.: *in; et; ad; hoc; sed; si; quid; ex; kivétel: est; nunc.*)
- A kétszótagú szavaknak az első szótagja hangsúlyos (pl.: *Deus; meus; meum*);
- A három vagy annál több szótagú szavakban a hangsúly az utolsó előtti vagy az azt megelőző szótagra esik (pl.: *allelúia; procédo; glóriam; nómini; dícite; angélicus*).

1.2. A latin olvasás szabályai⁶⁸

⁶⁵ *Kis magyar usuális*. Eger, Főegyházmegyei Hatóság, 1975.

⁶⁶ BOHUS Péter az MKPK Egyházkarnagyképzője számára írott *gregorián jegyzetéből* átvéve, kézirat, szerk. DÉKÁNY András György.

⁶⁷ HARMAT Artur-WERNER Alajos: *Cantus Cantorum*. Bp., Szent István Társulat, 1958, II. kiadás, 17.

⁶⁸ ZSIGMOND Benedek: *A liturgikus latin alapjai. Jegyzet. Pannonhalma, 1999* alapján. (A Gregorián Társaság kurzusain használt jegyzet.)

Az egységes énekléshez egységes latin kiejtésre van szükség. A latin nyelv számtalan korszaka és az ezekhez tartozó kiejtések, az egyes országok kiejtési sajátosságai ma is nagy zavart szülnek. Ezért legjobb, ha a karvezető dönt afelől, hogyan ejtsék a szöveget, vagy egyezzenek meg egyféle kiejtésben.

A latin szöveg kiejtésére egységesen az újkori magyarországi *egyházi* kiejtést használjuk. (1) Egyházi azért, mert az iskolában, világi zenei életben másképp ejtik; (2) magyarországi, mert az olasz, angol, francia, stb. kiejtés idegen a magyar egyházi gyakorlattól (pl a „cs”-zés „c” helyett: „cséli” ↔ „céli”); (3) újkori, mert a középkori magyarországi kiejtés (az *s* betű magyar *s*-sel való ejtése, a *g* betű *gy*-nek hangzik *e* és *i* előtt stb.) már évszázadok óta nem divik.

4.2.1. A magánhangzók ejtése:

- **a:** mindig á-nak ejtjük, de hol hosszan, hol röviden. Pl. hosszan: laudámus; grátias; röviden: sanctus; glória.
- **e:** ha rövid, akkor *e*-nek ejtjük, ha hosszú, akkor *é*-nek. Pl.: (e) terra; te; Dómine; Deus; (é): plena; miserére.
- **ae, oe:** ugyanúgy ejtjük, mint az *e*-t tehát hol *e*-nek, hol *é*-nek. Pl.: (e): laetáre; coeléstis; (é): coelum; coepit.
- **y:** mindig *i*, pl. Kyrie eleison (a görög eredeti ellenére!);
- **au:** rövid *áu*-nak ejtjük és mindig egy szótagot alkot.

4.2.2. Szabályok a magánhangzók hosszúságára:

Főszabály: A hangsúlyos, nyílt szótagú magánhangzót hosszan ejtjük.

- 1) Nyílt szótag: szótagoláskor magánhangzóra végződik, pl. ple-na, gló-ri-a; lau-dá-mus; ho-mí-ni-bus; pe-des míg
- 2) zárt szótag az, amely mássalhangzóra végződik, pl.: Chris-tus, ter-ra.
- Zárt szótagban röviden ejtjük: ter-ra; mag-nam; mun-di; nos-ter.
- Az egyszótagú szavakat mindig röviden ejtjük. (Lásd előbb.)

Kivételek:

1. ha a nyílt szótag után magánhangzó jön, pl.: *De-us*.
2. Ha zárhang (*p, t, c, b, d, g*) után *l* vagy *r* jön, az előttük levő szótag nyíltnek számít, így hangsúly esetén megnyúlik. Pl.: Patrem (Pátrem).
3. Ha egy szónak különböző alakjai vagy származékai hatnak egymás kiejtésére. Pl.: *saecula saeculorum* ejtése: székula székulórum (ahelyett hogy székula szekulórum lenne).
4. Egyes szavak sajátos ejtése: pl. honor (rövid o), quoque (hosszú ó) stb.

4.3.3. A mássalhangzók ejtése

- **c:** magas magánhangzók (*e, i, y, ae, oe*) előtt c, egyéb esetben k. Pl.: *dícite*; *in excélsis*; *caelum*; ↔ *dico*; *glorificámus*; *clamávi*; *haec*.
- **ch:** *k*, pl. *Christus*; *pulchra*.
- **s:** általában sz, de két magánhangzó között, illetve *l, r, m, n* magánhangzók között z. Pl. **s:** *Dóminus*; *Spiritus*; *súscipe* ↔ **z:** *Iesus*; *miserére*; *in excélsis*; *ínsulae*.
- **X, xs** általában *ksz*, de az *ex* igekötő esetén két magánhangzó között gyakran *gz*. Pl. **ksz:** *in excélsis*; *déxteram*; *pax*; *vexilla*; *eduxit*; *dixit*; *resurrexit*, ↔ **gz:** *exaudívit*; *exsultate*; *exemplum*; *exitus*.
- **t:** a „ti” betűcsoport ci-nek hangzik, ha utána magánhangzó jön. Pl.: *annuntiáte*; *redemptionem*.
De ha előtte *s, x*, vagy *t* van, akkor marad *ti*, pl. *míxtio*; *hóstia*; *óstium*, valamint ebben a szóban is *ti*: *totíus*.
- **i:** két magánhangzó között, valamint szó elején, ha utána magánhangzó jön: i. pl.: *eius*; *iubilate*; *Iesus*.
- **u:** a *qu; gu; su* betűcsoportokban, ha utánuk magánhangzó jön, u. pl.: *qui*; *quóniam*; *sanguis*; *mansuétí*.

5. A gregorián hangjegyírások

- Kezdetben csak a szájhangyomány és az emlékezetből való éneklés volt a hangjegyes írásbeliség kezdetéig.
- A dallamok lejegyzésére irányuló törekvések nagyon régiek, talán még Symmachus (498-514) vagy esetleg Gelasius (492-496) pápák idejére is visszanyúlnak.
- A lejegyzések a karvezető kézmozdulatait igyekeztek visszaadni: „*cheironomia*”-is jelekkel a szöveg fölötti „*in campo aperto*” = szabad mezőben. Ezek az ún. **neuma-írások**. (*neuma* = *intés*). Legrégibb példa: 8. századból való kódextöredékek (lásd az 1. és 2. ábrákat).
- Neuma-írások:
 - a) **adiastematikus írások** = vonalrendszer nélkül, „*in campo aperto*” = a szövegsorok közötti szabad mezőben;

b) **diastematikus írások:** a hangmagasság jelölésére már vonalat, ill. vonalrendszert alkalmaznak.

5.1. A neumaírások

A neumaírások két alaptípusra oszthatók:

- Igyekszik valahogy a hangmagasságot érzékeltetni: ilyenek a pontneuma-írások (pl. Breton, Metz-i, Aquitán);
- Írányneumák (accentusneumák, strichneumák): összefüggésében írják le az előadást (pl. a Szt. Galleni neumaírás).

A neuma-írás egyik fő ága a francia (aquitániai, metzi), melynek hatása érezhető az angol, valamint az északi és a déli spanyol notáción. Másik nagy csoportja az olasz neuma-írás a változatos északolasz, s az egységesebb közép- és délolasz írásmóddal.

- A harmadik nagy csoport a német neuma-írás. Az első két csoport (a metzi kivételével) a 12. sz.-tól kezdődőleg fokozatosan quadrát-írassá (négyzetes fejű hangjegyek) egyszerűsödik, s ezt az írást Rómában III. Miklós pápa (1277-1280) kötelezővé is teszi, míg a német és a metzi notáció a 14. sz.-ban gótikus formára változik. A ma használatos gregorián quadrát hangjegyírás a középkori lúdtollak kalligráfiáit utánozza a szögletes kottafejekkel. A régi írásmódnak a vonalrendszerbe történő átviteléből keletkeztek a gregorián hangjegyírás ma használatos képletei.

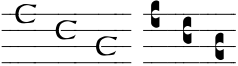

A legjobb adiasztematikus kódexek szövegfölötti jelzései rendkívül árnyalt előadást tesznek lehetővé, de a dallamot csak körülbelül adják vissza. Ezt a fogyatékoságot a hangmagasság jelölésére kezdettől fogva törekvő aquitániai írás első próbálkozása (egy tájékozódó vonal) és sok egyéb kísérlet (pl. betűkkel történő jelzés után⁶⁹ végül is az **Arezzo** **Guido** (~995-1050.) nevéhez fűződő, **terctávolságú, kulcsos vonalrendszer** oldotta meg.⁷⁰ Guidó a neuma-jeleket gyakorlatilag ráírta a vonalrendszerre (itáliai típusú notációt alkalmazhatott). A korai (nem terctávolságú) vonalrendszereknél sokszor 5, 6, vagy ennél is több vonalat alkalmaztak. A vonalak közül néhány színes is lehetett, jelezve a „c” illetve a „fá” hangokat.

A **Quadrát-notáció** csak a 13. században alakul ki.

A világtól elzárt alpesi kolostorokban azonban tovább használták az ősi neuma-írásokat, egészen a 15-16. századig.

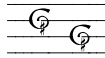
- A quadrátnotáció:** nevét szögletes hangjegyeiről kapta, mely a vágott lúdtollal való írás következménye volt. Az alábbi kottapéldákban sorrendben a gregorián Quadrát: Meinrad fontkészletek, az ötvonalas gregorián: Iubilate / Guido fontok, valamint a normál kotta kottaképei követik egymást.

- 5.2.1. Kulcsok: „C” és „F” kulcsok alkalmazása:** a quadrátnotáció négy vonalból álló vonalrendszert és általában kétféle kulcsot alkalmaz. A négy vonalon kívül fent és lent egy-egy pótvonat is lehet. A dallamot transzponálással lehetőleg a 4 vonalon belül tartják, ha egy mód van rá, a pótvonatokat nem alkalmazzák csak nagy ambitusú dallamok esetében. Így ez egy *relatív rendszer*, a modern kottairásokkal ellentétben (az ötvonalas modern kotta esetén általában abszolút hangmagasságban írják le a dallamot). Darabon belül találkozhatunk *kulcsváltással* is, főleg a magasabb dallamú verzusok vagy zsolnártónusok esetében, de csak *divisio maior* vagy *finalis* után.

A „C” betűből formálódott „do”: az „F” betűből formálódott „fa” kulcs: a

kényelmes, segédvonalakat lehetőleg kiküszöbölő írás céljából mozgathatóak. A „C” kulcs a három felső vonal bármelyikén, a „Fa” kulcs a középső két vonalon helyezhető el.

A legújabb Meinrad fontoknál (2014) és újabb gregorián kiadványokban megtalálható a „G” kulcs is a 2. és

3. vonalra helyezve:

⁶⁹ A hangjegyek jelölésére már *Boëthius* (475-524) használt betűjeleket a görög zeneelmélet hatására: de ő már a latin abc betűit alkalmazta A B (H) C D E F G → P-ig. Ebből csak az alsó 8 lett használatos. SZIGETI: *i.m.* (1948), 21. o.

⁷⁰ A szolmizációt is Guido-nak tulajdonítják. A szolmizációs nevek az ÚT-La hexachordot ölelik fel, majd később e hangsorhoz járult a ti – még „Si”-elnevezésként. Az ÚT nevet Bononcini változtatta „Do”-ra 1673-ban. Lásd a 3-4 évfolyamos jegyzetben.

5.2.2. **Divisiók:** dallami, szövegi tagoló jelek, és levegővételi helyek jelzésére szolgáló függőleges vonalak. A **Graduale Romanum (Gr.Triplex) kottaképe nagyon sokszor nem veszi figyelembe a szöveg értelmi tagolását, ezért főleg a comma, és a divisio minima felülbírálandók!**

5.2.2.1. **Comma:** a legfelső vonalat átszelő kis vessző, ajánlott levegővételi hely, megállás nélkül:

5.2.2.2. **Divisio minima** a legfelső vonalat átszelő vonalka, a legkisebb zenei egység végének jelzésére, valamint levegővétel lehetséges helye, megállás nélkül:

5.2.2.3. **Divisio minor** – a két középső vonalat szeli át: egy kisebb zenei-szövegi egység jelölésére. Megállás itt sincs;

5.2.2.4. **Divisio maior** – az összes vonalat átszeli: egy nagyobb rész zárása. A dallam megnyugtatása, kis szünettel, és levegővételi hely;

5.2.2.5. **Divisio finalis:** az egész tétel zárásaként, vagy a válasz- szóló (versus) között található:

5.3. **módosítójelek:** csak a „b”-t és a feloldójelet alkalmazza. (A 2011-ben kiadott Graduale Novum már használja a # -et is.) A „b” hatása csak a szó végéig, illetve a következő divisióig tart!

5.4. **Ritmikai és egyéb jelek:** A quadrát notáció a neumákhoz képest elenyésző információt ad a ritmikára, az egyes hangok hosszára. A leggyakrabban használt jelek:

– Vízszintes vonás a hangok, neumák felett ill. alatt (mint egy „tenútó” jel) – ez az „*episema*”:

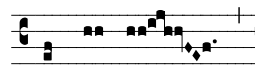

– Valamint a zárlatoknál a pontozott hang - hangok (= „*mora vocis*”) is nyújtást jeleznek:

A Guido font használja „*plica*”-t, ami tagoló jel is:

– Ritkábban találkozhatunk a quadrátírásban is a „*t*” (görög [τ]) = *tenete* (*lassan, tartsad*) és a „*c*” = *celeriter* (*könnyen, gyorsan*) betűkkel: Ezek a betűk ugyanakkor a leggyakrabban használatos betűjelek a neumaírásoknál.

– A kottasorok végén a következő sor első hangjára utaló apró kottajelet találunk szárral: ez a „*Custos*” = *Őr*, mely jelzi, hogy mely hanggal folytatódik a dallam a következő sorban:

– Az *epentetikus* (betoldott) hangokat üres (vagy apró) kottafej jelzi a zsoltártónusokban, normál kottában

5.5. **A legfontosabb quadrátnotációs neumák és értelmezésük mai ötvonalas átírásban**

Megértésükhöz lásd a **neuma-táblázatot** is jegyzetünk 25-26. oldalán.

Quadrát írásból is többféle létezik. A ma készült kiadványokban és számítógépes fontkészletekben sokkal több artikulációs jelet, hangfajta-kottafej alakot használnak, mint a régebbiek (19-20.-sz.). Így a hangok és

a neumák kapcsolata ezeknél jobban látható. A neumák ismeretét és a darab elemzését azonban ez a jelrendszer sem pótolja.

5.5.1. Egyhangneumák

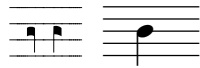

A neuma átírások nem különböztetik meg a punctumot, a tractulust és a virgát. A modern kotta ezeket a jeleket nyolcad hangjegyekkel írja át.

- *Punctum* - quadrát: Guido: Normál kotta: Artikulált alakban ilyen is lehet (a

tenütó jelet kiváltva):

Diminuált (gyors, celeriter alakja) ilyen is lehet quadrát notációban:

A lefelé menő hangcsoportban a punctum rombusz alakú:

- *Tractulus*: a neumán belül a legmélyebb hang:
- *Virga*: a környezetéhez képest magasabb hang, illetve az utána következő hangon dallamesés történik. A quadrátnotáció szárral ellátott kottafejvel jelöli:
- *Stropha* (a virgánál könnyebben éneklendő hang, szinte csak egy rezdülés):
- *Oriscus*: csak összetételben fordul elő, magában soha! Könnyen (celeriter) éneklendő. A Guido / Iubilate és modern kottában nincsen külön jele.

5.5.2. Kéhangneumák

- *Clivis* (fönt-lent):

- *Pes* (lent-fönt, **alulról fölfelé éneklendő!**):

5.5.3. Háromhangneumák

- *Porrectus* (fönt-lent-fönt). „Cseles” az olvasása, mert a szár teteje jelzi az első hangot, a második hangot

pedig a szárból kiinduló gerenda alja:

- *Torculus* (lent-fönt-lent):

- *Climacus* (három, vagy több hang fenntől lefelé, a lefelé menő hangok rombusz alakúak a quadrát notációban):

- *Scandicus* (három vagy több hang felfelé, lentről rugaszkodik el):

5.5.4. Bővített csoportneumák: „flexa” = lefelé lép, flexál; „re” = felfelé lép

- *Porrectus flexus* (porrectus + egy lenti hang):

- *Scandicus flexus* (scandicus + egy hang lefelé):

- *Torculus resupinus* (torculus + egy hang felfelé):

- *Climacus resupinus* (climacus + egy hang felfelé):

- *Pes Subbipunctis* (pes + két hang lefelé):

5.5.5. Hangismétlő neumák

A hangismétlő neumáknál minden azonos hangot ki kell énekelni, rekeszből megrezegtetni. Ez áll minden hangismétlésre a gregorián énekben. A neumairások jeleiből egyértelműen látszik, hogy két, vagy több azonos magasságú hangnak különböző hossza, „ritmusértéke” lehet.

- bivirga, trivirga:

- Stropha, bistropha, tristropha:

- Trigon: három hang, mely közül az első kettő azonos hangmagasságú, a harmadik mélyebb, könnyedén

5.5.6. Oriscus neumák

A quadrát írásból csak az újabbaknak van rá jele, a Guido / Iubilate és a modern kotta nem jelzi az oriscust.

a) Lefelé törekvő oriscus neumák

- *Pressus maior*: virga+azonos magasságú oriscus+mélyebb hang:

- *Pressus minor*: magában sosem áll, egy neuma része. Oriscus +mélyebb hang:

– *Virga strata*:

– *Clivis + oriscus*:

b) Felfelé törekvő oriscus neumák

– *Pes quassus* – olyan pes, melynek első hangja oriscus:

– *Salicus*: három, vagy annál több neumából áll, oriscus található benne, felfelé tör, a fenti (oriscus utáni)

hang a fontos!

– *Pes strata*:

5.5.7. Quilisma neumák

Quilisma: könnyű átmenő hang felfelé, „szörös” hang. Magában nem fordul elő. *Fontos éneklési szabály* kapcsolódik hozzá: **a quilisma előtti hangot artikuláljuk (hosszabban énekeljük)**:

– *Quilisma pes*: önmagában nem fordul elő, csak összetételben. Szabályos **jelzése normál kottában egy**

„trilla” jel (sajnos, sokszor elhagyják!).

– *Quilisma scandicus* (quilisma hang található benne, az előtte lévő hangra nem minden kiadványban teszik

ki az episemat!):

5.5.8. A liqueszkálás és a liqueszkáló neumák

Amikor két mással- vagy magánhangzó találkozik, zöngés összeolvadás jön létre. A második hangzót halkabban énekeljük, mássalhangzók esetén „nyögve”, magánhangzóknál a hangzót kiénekelve (pl. cu-**i**-us, nem cu-jus!). Jelzése a quadrát notációban apróbb hangérték. *Átírt kottánál nem jelzik.*

Mássalhangzóknál: pl. o**m**-nes (mn); i**m**-pléte (mp); ge**n**-tes (nt); sa**n**-ctus (nt); ta**r**-dabit; misericor**r**-dia (rd); secú**n**-dum (nd); a**d** te (dt); a**d**-huc (dh); hosan**n**-na (nn); ú**t** vide (tv); e**t** fiet (tf); a**r**-chitriclino (rc); sa**l**-vum**m** me (lv, mm).

Magánhangzóknál: pl. ele-**i**son (ei); cu-**i**us (ui); e**i**-us (iu);

Egy szón belül mással-és magánhangzóknál: al-**i**lelu-**i**a (ll; ui).

Minden neumának van liqueszkáló alakja. A kottapéldákon: pes liquescens; clivis liquescens; torculus liquescens; porrectus liquescens:

Il-lu-mi-na con-**v**er-**r**-te-re e**t** fi-et e**t** non in con-**s**-pe-ctu o**m**-nes.....

- 5.6. **Új gregorián kiadások**, melyek újat hoztak a gregorián kottairásba: **Graduale Triplex 1987**, **Psalterium Monasticum 1981** (továbbfejlesztett quadrát írással); **Graduale Novum 2011** (I. kötet) és **2018** (II. kötet)

II. táblázat: Neumatáblázat⁷¹

	Forma (quadrata)	Megnevezés	St.-Gallen		Laon	
Egyhangneumák						
1		Punctum	.		.	
		Tractulus	-	—		
		Virga			∩ ∩	
		Uncinus			∩ ∩ ∩	
		Oriscus	⋈	∩ —	∩	
Egy-csoportneumák						
2		Clivis	∩	∩	∩	∩
3		Pes	∩	∩	∩	∩
4		Porrectus	∩	∩	∩	∩
5		Torculus	∩	∩	∩	∩
6		Climacus	∩	∩	∩	∩
7		Scandicus	∩	∩	∩	∩
Bővített csoportneumák						
8		Porrectus flexus	∩		∩	
9		Scandicus flexus	∩		∩	
10		Torculus resupinus	∩		∩	
11		Climacus resupinus	∩		∩	
12		Pes subbipunctis	∩		∩	
Hangismétlő neumák						
13		Bivirga	∩		∩	
14		Trivirga	∩		∩	
15		Distropha	∩		∩	
16		Tristropha	∩		∩	
17		Trigon	∩		∩	
Lefelé törekvő oriscus-neumák						
18		Pressus maior	∩		∩	
19		Pressus minor	∩		∩	
20		Virga strata	∩		∩	
			∩		∩	

⁷¹ BÉRES György összeállítása alapján

	Forma (quadrata)	Megnevezés	St.-Gallen		Laon	
21		Clivis+oriscus				
Felfelé törekvő oriscus-neumák						
22		Pes quassus				
23		Salicus				
24		Pes strata				
Quilisma-neumák						
25		Quilisma-pes				
26		Quilisma-scandicus				

Litterae significativae

1. dallammenet

f *sursum* = fel

a *altius* = magasabb

b *levate* = emeld fel

e *equaliter* = egyenlő

z *inferior* = mélyebb

d *deprimatur* = alacsonyabb

h *humiliter* = mélyebb

2. Ritmus

t *tenete* = tartani

x *expectare* = várni

c *celeriter* = gyorsan

a *augere* = szelenteni (csak d)

3. Ritmus és dallam

b *bene* = jól

m *mediocriter* = közepesen

p *parvum* = kisse'

v *valde* = nagyon

4. Előadásmód

f *frangor* = erőteljes

k *klangor* = hangos

fid *fideliter* = biztosan

len *leniter* = szelíden

moll *molliter* = lágyan

st *statim* = azonnal

6. A gregorián énekek tonalitása

„A tonalitás (=hangnemiség). valamely zenedarab vagy egy részletének olyan tulajdonsága, amely annak egy bizonyos hangnemhez való tartozását egyértelműen érezteti (valamennyi hangja és funkciója bizonyos határozott alaphangra, illetve alaphangzatra, tonikára utal).”⁷²

A tonalitás megragadásában a középkori zeneelmélet a **nyolc modus rendszerét** alkalmazta, mely egy **utólagos rendszer**: a tónusok formulái régebbiek, mint a gregorián 9-11. sz.-ban *Alcuin* (735-804)⁷³ által lefektetett hangnemtana. A zoltárokhoz hozzá kellett hangolni az antifónához (keretversükhöz). Minden antifónához megkeresték azokat a tónusokat, melyek illettek ahhoz.

A tónus, mint szó, többféle értelmezést nyert:

1. *Zsoltártónus*: olyan formula, melyre recitatív szöveget alkalmazunk (zsoltár, prefáció, olvasmány, evangélium szövegek);
2. *Gregorián hangnem*: a modus;
3. *Tonus* = hang, nagyszekund hangköz (egészhang). *Semitonus*= kisszekund (félhang).

A **tónusokat**, ill. a **modusokat** három elemmel lehet meghatározni:

- záróhang (finalis)
- dominánshang (ez a dallam váza, melyet a dallam körülír, ill. állandóan visszatér rá, ill. a zsoltártónusok recitálóhangja);
- ambitus: hangterjedelem.

Mai, legújabb kutatások eredményeként visszahozták a gyakorlatba az ún. **ősi zsoltártónusokat**, melyek elnevezése **tonus irregularis**. Ezek a tónusok nem köthetőek egyetlen modushoz sem. Első ilyen tónusokat tartalmazó kiadvány a *Psalterium Monasticum*, Solesmes, 1981. Ezeket a formula-dallamokat a legrégebbi antifónákból vezették le a kutatók.

6.1. A 8 modus elmélet keletkezése

6.1.1. A gregorián hangnemek „származása”: előzménye a görög zene hangnemtana, mely jelentősen hatott a későbbi korok zenéire. A gregorián komponisták olvashatták a görög zeneelméletről írt *latin tractátus*-okat, amik hatottak a gregorián ének névtelen komponistáira is. A görög „hangnemek”: „*echos*”, középkori nevén: „*modus*”, nem voltak igazi hangnemek a mai értelemben, mivel a skála hangjai között nem volt olyan összefüggés, mely ezekből a hangokból hangnemet kovácsolt volna. A görög skálák ún. **tetrachordok**-ból⁷⁴ – négy szomszédos hangból összerakott kettős egységekből, „*oktochord*”-okból álltak, a *mi, re, do, ti* hangokra épített hangsorok kombinálásával. Nevük hasonlított a modusok elnevezéseikhez. Azonban *a skálák felülről kezdődtek*:

autentikus (elsődleges) skálák:

Dór:	<i>mi-re-do-ti</i>	<i>la-sol-fa-mi</i>
Fríg:	<i>re-do-ti-la</i>	<i>sol-fa-mi-re</i>
Líd:	<i>dó-ti-la-sol</i>	<i>fa-mi-re-do</i>
Mixolid	<i>ti-la-sol-fa</i>	<i>mi-re-do-ti</i>

A skálák fordított sorrendű egymásmellé helyezése négy *plagális* (származtatott) skálát eredményezett:

Hypodór	<i>la- sol-fa-mi</i>	<i>re- do-ti-la</i>
Hypofríg	<i>sol- fa-mi-re</i>	<i>dó- ti-la-sol</i>
Hypolid	<i>fa- mi-re-dó</i>	<i>ti- la-sol-fa</i>
Hypomixolid	<i>ti- la-sol-fa</i>	<i>mi-re-do-ti</i>

- Mivel ezt a sok skálát eredeti hangmagasságukban lehetetlen volt használni, ezért transzponálták őket. A transzponált „modusokat” nevezték a görögök „*tonus*”-oknak.

⁷² SZABOLCSI Bence – TÓTH Aladár: *Zenei lexikon, i.m.* (1965), 528., szócikke.

⁷³ Alcuin vagy Albinus (angolul *Eahlwine*) Angol, yorki születésű teológus, bencés szerzetes, a klasszikus tudományok középkori nagy ismerője. Nagy Károly császár udvarában több évet töltött gyermekei nevelőjeként és tanácsadóként, majd rövid angliai tartózkodás után haláláig a Nagy Károly által neki adományozott Tours-i Szent Márton apátságban élt. A klasszikus szerzők művei akkor egyedül ennek az apátságnak a könyvtárában voltak meg Európában.

⁷⁴ A tetrachord = „négy húr” vagy „négy hang”, a görög hangrendszer, a „szüsztéma *teleion*” alap alkotóeleme. A hangközöket arányszámokkal határozták meg, melyeket rezgő húrhosszakból vezettek le. A tetrachordok ereszkedőek voltak. Három tetrachord volt: 1. diatonichos – la-so-fa-mi; 2. Chromathichos – la-fi-fa-mi; 3. Enharmonichos – la-fa-egy negyed hangköz, és-mi. Két tetrachord-pár alkotott egy hangnemet, bármely hangsort kombinálhatták bármelyikkel. „Hyper” hangnem: ha egy tetrachord fölé helyeztek egy másikat, „Hypo”, ha alá helyezték. Ezen hangnemek elnevezései pl.: dór, fríg, lyd, mixolyd, lochrizi - modális hangsorokat képeznek.

- Modulálni is lehetett a ti hang tá-ra szállításával. „*ametabolon*”=változatlan, ti-vel a diatonikus sor szerint; „*metabolon*”=változó, tá-val.
- A görög zeneelmélet latin közvetítéssel, elsősorban *Boethius* (≈480 – †524 vagy 525) munkáiban maradt meg a középkorra. Ezek az ismertetések azonban pontatlanok, zavarosak voltak, a szerzők maguk sem értették és nem ismerték ki magukat a tárgyukban. Nem értették, melyik hangsorhoz milyen elnevezés tartozik.

6.1.2. A klasszikus gregorián zeneelmélet *Alcuin* (735-804) nevéhez fűződik. Míg a görög skálák csak tetrachord-kombinációk, addig a gregorián dallamokban sok helyen szoros belső összefüggés is kimutatható, mindenképp a **tonika-domináns viszony**. Alcuin azonban perzsa, arab, és török közvetítéssel ismerte meg a görög zeneelméletet, és a félreértések, olvasati hibák, pontatlanságok miatt tévesen képzelte el azokat. Alcuin egy tetrachord minden hangját egy-egy hangnem alaphangjaként fogta fel, így kapta a négy alap-hangnemet. A latin ismertetések hibájából azonban **nem felülről lefelé, hanem alulról felfelé számította a hangokat** (re-mi-fa-sol).⁷⁵

6.2. A 8 modus elmélet („Oktoekhos”):

A 8 modus elmélet későbbi alkalmazásakor problémák keletkeztek, mivel a 8. sz. előtt keletkezett dallamokra kevésbé lehet ráhúzni ezt a rendszert. Azonban a tétel tonalitására, tételen belüli modulációkhoz ad némi támpontot. A 9. sz.-tól kezdve pedig már ebben a szisztémában komponáltak, és a régi tételeket is próbálták besorolni valamelyik modusba.

- a papíron megállapított összefüggéseket pl. a tonika-domináns viszonyában, sőt a dallamok hangterjedelmében és záróhangjaiban sem mindig lehet megtalálni. Ez tipikusan jelentkezik a 9-10. sz. előtt keletkezett gregorián törzsanyagnál. (Nem lehet modusokra beosztani egy részüket.)
- Az ősi dallamok az ókori ember számára inkább fontos zenei fordulatokat tartalmazta - vö. hexachord elmélet – és nem a záróhang volt a legfontosabb.
- A 9-10. sz.-ban játszódott le a stílusváltás, amely következtében megszületett a 8 modus elmélet. Ekkortól fokozatosan olyan gregorián tételeket kezdtek komponálni, melyek mindenben megfeleltek az új rendszernek.

A nyolc modus elméletben 4 db. nyolchangos alapskála van, a D, E, F, G (re, mi, fa, sol) hangokról indítva:

1-2.	I.	<i>Protus</i>	D kezdőhang	<i>Dór-Eol</i>
3-4.	II	<i>Deuterus</i>	E kezdőhang	<i>Fríg</i>
5-6.	III.	<i>Tritus</i>	F kezdőhang	<i>Líd, Dúr</i>
7-8.	IV.	<i>Tetrardus</i>	G kezdőhang	<i>Mixolíd</i>

Minden alapskálának két változata van: az **autentikus** (=elsődleges) és a **plagális** (=származtatott, alácsapott). Két-két skálának közös a **tonikája** (=alaphangja), melyre mindig visszatér a dallam, és amin zárul, de a dominánsuk különbözik. A **domináns** az autentikus hangnemeknél a tonikától számított quint, plagális hangnemeknél az autentikus hangnemük dominánsáról leléptetett terc. **Kivételt e szabály alól az képez, ha a domináns „H”-ra (ti) esne** (tritonugrás – Sz5 - veszélyes, amit a középkorban igyekeztek elkerülni). A „H”-ra eső dominánst **ilyenkor „C”-re léptetik**. Hangkészletükben a plagális hangnemek egy quart-tal a tonikájuk alól indulnak.

Összefoglalásul lásd a következő táblázatot:

III. táblázat: Gregorián modusok, elnevezéseik és hangnemi összefüggéseik

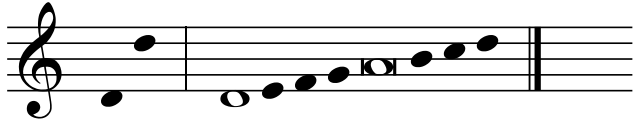
sorszám	név 1. (gör.)	név 2. (lat.)	hangkészlet	Tonika	Domináns
I.	<i>Dór autentikus</i>	<i>Protus</i>	d-d'	D	A
II.	<i>Dór plagális</i>	<i>Protus</i>	A-a'	D	F
III.	<i>Fríg autentikus</i>	<i>Deuterus</i>	e-e'	E	C („H” helyett)
IV.	<i>Fríg plagális</i>	<i>Deuterus</i>	H-h'	E	A
V.	<i>Líd autentikus</i>	<i>Tritus</i>	f-f'	F	C
VI.	<i>Líd plagális</i>	<i>Tritus</i>	c-c'	F	A
VII.	<i>Mixolíd autentikus</i>	<i>Tetrardus</i>	g-g'	G	D
VIII.	<i>Mixolíd plagális</i>	<i>Tetrardus</i>	d-d'	G	C („H” helyett)

⁷⁵ Az ókori görög dallamok – mivel a fennmaradt lejegyzésekhez, notációkhoz eddig még nem találtak pontos leírást – ma sem rekonstruálhatók egyértelműen.

A 8 modus részletesen, kottával:

I. modus: DÓR Autentikus

Hangkészlet:

Tonika: re

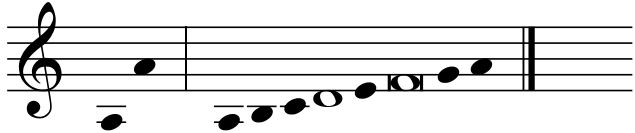

Domináns: la

II. modus: DÓR Plagális

Hangkészlet:

Tonika: re

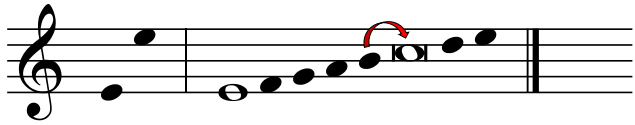

Domináns: fa

III. modus: FRÍG Autentikus

Hangkészlet:

Tonika: mi

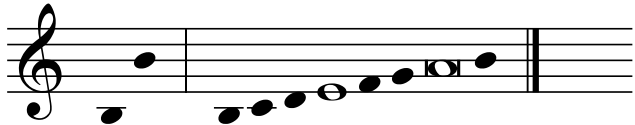

Domináns: do

IV. modus: FRÍG Plagális

Hangkészlet:

Tonika: mi

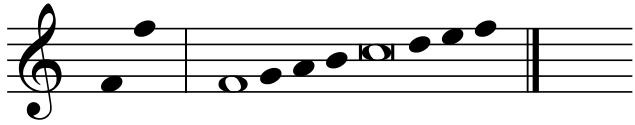

Domináns: la

V. modus: LÍD Autentikus

Hangkészlet:

Tonika: fa

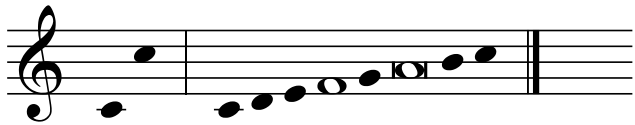

Domináns: do

VI. modus: LÍD Plagális

Hangkészlet:

Tonika: fa

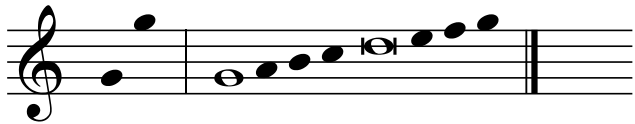

Domináns: la

VII. modus: MIXOLÍD Autentikus

Hangkészlet:

Tonika: szó

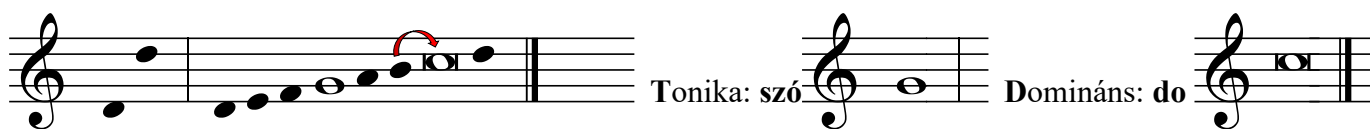

Domináns: re

VIII. modus: MIXOLÍD Plagális

Hangkészlet:

6.3. A hexachord-elmélet.

A nyolc modus elmélet fogyatékoságai miatt keletkezett. Hexachord = hat szomszédos hangból álló hangkészlet, melynek egyik teoretikusa Arezzoi Guido volt. A hexachord elmélet szerint a gregorián zene a hexachordok kombinálásából építkezik.

Bizonyos tekintetben hasonlít a görög hangnemtanhoz, mégpedig, hogy bizonyos értelemben ez is tetrachordok kombinációja:

„do”-ra építve: **do-re-mi-fa-sol-la** hangsor az **alapegység** – *alsó hexachord* – *durum* elnevezéssel.

„fa”-ra építve: **fa-sol-la-tá-do-re** – *középső hexachord* - *naturale*;

„sol”-ra építve: **sol-la-ti-do-re-mi** – *felső hexachord* – *molle*

A felső hexachord oktávval mélyebbre (γ =gamma) és az alsó hexachord egy oktávval magasabbra transzponálásával kapták az alsó illetve felső kiegészítő hexachordokat.

A hexachordok kombinálásával modulálni is lehet. Azonban a hexachord elmélet kisebb hangterjedelmű darabokra igaz csak, a hangsorok belső vonzása csak hexachord távolságon túl nem érvényesül.

Konklúzió: a 8 modus és a hexachord elméleteket együttesen kell figyelembe vennünk!

7. A zsoltárok

7.1. A zsoltárokról általában

A zsoltárok a zsidó és a keresztény istentisztelet sajátos, művészi műfaja. A keresztény istentisztelet szövegeinek jelentős része az ószövetségi Zsoltárok könyvéből való. A szentmisében az introitus, communio, olvasmányközi énekek (graduale, alleluja, tractus) és a szolozsma zsoltározásában használjuk őket.

- A zsoltárok könyve 150 zsoltárt tartalmaz. A Szentlélektől sugalmazott szövegek.
- A görög kultúrában és zenében ez a műfaj ismeretlen volt.
- Elsősorban *imádság*, másodsorban *irodalmi alkotás*.
- A zsidóságot körülvevő népek szertartásrendjeinek énekei is hatottak rá.
- A zsoltárok *sugalmazott* ószövetségi énekek, a jelentős részük *Dávid* királytól való. A Dávidnak tulajdonított zsoltárok mellett több más szerzőt is említ a hagyomány: pl. *Etán, Shirmiz, Ászáf, Korach fiai, Salamon, Mózes*.
- A zsoltárok olyan költemények, melyek *kétsoros versszakokból állnak*, **versekre: versusokra**, illetve egy vers **két félversre** tagolódik. Egy zsoltárvers két félverse között egy „*” jelzést tesznek, ez az „*asteriscus*” [=csillag].
- Nem a „klasszikus” értelemben rímelnek a zsoltárversek: nincsen sorvégi összefüggés, verslábak, de van ún. *gondolat-ritmus, gondolat-párhuzam [=parallelizmus] a két félvers között. 4 fajtáját ismerjük:*

7.2. A parallelizmusok:⁷⁶

1. **Szinoním parallelizmus:** ha a felsorok ugyanazt a gondolatot különböző szavakkal lényegében kétszer mondják el:
Nevet rajtuk, aki az égben trónol * az Úr gúnyt űz belőlük (Ps. 6. 2,4)
Aki az égben lakik, az mosolyog rajtuk * kineveti őket az Úr. (Ps. 2.4)
2. **Antitetikus parallelizmus:** ha két felsor két ellentétes gondolatot tartalmaz:
Ezeknek harcsizekerek, azoknak hadiméne * nekünk az Úristen neve ad erősséget. (Ps. 19.8.)
Gödröt ásott és kimélyítette * de ő esett a maga ásta verembe. (Ps. 7.16.)
3. **Szintetikus parallelizmus:** ha az első felsorban kifejezett gondolatot a második felsor továbbfejleszti:
Ahogy a szarvasgím bög forrásvíz után, * a lelkem, téged, Isten, úgy kíván. (Ps.41. 2.)
Ujjongok és benned van örömem, * s magasztalom nevedet, ó Fölséges. (Ps. 9.3.)
4. **Klimaktikus parallelizmus:** Az első sor kulcsszavával indul a második, egy-egy gondolatot kiemel úgy, hogy az időnként visszatér:

⁷⁶ Ajánlatos itt a növendékeknek feladatként adni, hogy a Zsoltárok könyvéből keressenek a parallelizmusokra példákat.

Király az Úr, fönségbe öltözött, * fönségbe öltözött az Úr, hatalommal övezte föl magát. (Ps. 93/92. 1.)

8. A zsoltártónusok

8.1. Hogyan és milyen dallamra énekeljük a zsoltárokat?

Ún. **zsoltártónusokra** énekeljük őket. A tónus **egy dallamváz, meghatározott dallamformula**, melyre (adott esetben) a zsoltárverseket – a versusokat [V.] - és a választ - responsum:[R:] *recitáljuk*, énekeljük, mintegy „*énekelt beszéd*” képpen. **A tónusokat ne tévesszük össze a 8 gregorián hangnem modusaival!** A zsoltártónusokhoz hasonló formulákkal más gregorián műfajokban is találkozunk: pl. *akklamációk* (ilyenek a misében a *prefáció*, zsolozsmában a *verzikulások*); valamint ún. zsoltár-formulákat és a zsoltározás szerkezeti elemeit találhatjuk meg a graduale, tractus, offertorium mise-propriumtételekben, valamint a zsolozsma rezponzorium (válaszos) műfajaiban (*reponsorium breve* és *responzorium prolixum*). **Minden modushoz (hangnem) sok zsoltártónus tartozik.** A zsoltárdallamokat 8 (9) tónusba rendezve használjuk, de ezenkívül néhány másféle tónust is használunk:

- *Tonus peregrinus* [TP] („vándor” vagy „zarándok” tónus), ez a 9. tónus. Nevét onnan kapta, hogy a tónus a második félversben egy második, egy hanggal mélyebb recitálóhangra vált, tubája „elvándorol”.
- Az introitusok, valamint a communiók zsoltárai a hozzájuk tartozó díszesebb *introitus-zsoltártónusokkal* is énekelhetőek.

A magyarországi gyakorlatban is legalább kétféle tónussorozatot használunk: a hivatalos kiadású magyar olvasmányos- és liturgikus könyvekben a „római” *zsoltárdallamokat* találjuk meg, de a mise antifónáihoz a „magyar” *dallamkészletet* is használjuk az Éneklő Egyház és az Énekeljetelek a Lélekben énekeskönyvekben (továbbiakban: É.E. és É.L.⁷⁷).

Egyes liturgikus hagyományoknak további zsoltárformula-készleteik vannak (pl. Esztergomi rítus, valamint több szerzetesrend is saját zsoltártónus-készletet használ).

- Külön helyet foglalnak el a tónusok között, és a misén használtaktól eltérő dallamkészlettel rendelkeznek a zsolozsma (*officium*) zsoltártónusai, valamint a *responzorium breve*, *responzorium prolixum*, *Magnificat tónusok*, valamint a szentmise egyéb recitációs formulái (olvasmány és prefáció tónusok).

- Különleges tónusok: az É.L.-ben először jelenik meg egy szép, ősi tónus, az „E”, amely a „*tonus irregularis*” = szabálytalan, modusokba be nem sorolható tónusok közül kiválasztva került be az É.L. tónusai közé („E”, „mi” végződéssel). Az „irregularis” tónusoknál a tubahang azonos a záróhanggal, dominánsuk és finálisuk megegyezik.⁷⁸

- A Hozsanna énekeskönyvben és a régi olvasmányoskönyvekben a 10, 11, 12. zsoltártónusként szerepeltek a „népének” dallamokból komponált (kanciós) zsoltártónusok, és ezekhez modusonként akár több népének motívumból kialakított alleluját is találunk (lásd: **függelék 43. oldal**):

A II. Vatikáni Zsinat után a latin – „Római” tónusok mellett, a magyar nyelv hangsúlyozásához jobban illő, és a nép által könnyebben énekelhető zsoltártónusokat és az ezekhez, valamint az 1-9 római tónushoz tartozó allelujákat komponált a Magyar Katolikus Püspöki Kar kérésére Werner Alajos atya. E zsoltártónusok és alleluják közös ismertetőjele, hogy népénekekből kiragadott motívumokra épülnek. Emiatt a klasszikus gregorián modalitás nincsen meg bennük, tisztán dúr-moll tonalitásúak. Ezért az „újgregorián”, „pseudo- vagy álgregorián” kompozíciók kategóriájába sorolhatóak be. Az É.L. énekeskönyvben csak egy kanciós eredetű allelujához tartozik népénekes tónus (ez a „rég” 12-es allelujája - és zsoltártónus, ugyancsak a könyv a Gr. Simplexből vett 10-es tónust is tartalmazza a hozzátartozó allelujával együtt).

Mivel a hivatalos olvasmányoskönyvekben találkozunk velük, ismeretük kötelező a kántorok számára. Azonban sok esetben helyettesíthetőek más, „eredeti” gregorián tónusokkal.

8.2. A zsoltártónusok szerkezete: A zsoltárformula két félversből áll, igazodva a zsoltárvers szerkezetéhez.

⁷⁷ „*Cantate in Spiritu – Énekeljetelek a Lélekben*”, új hivatalos katolikus énekeskönyv, MKPK-Szent István Társulat, tördelés és nyomdai előkészítés alatt.

⁷⁸ Az **Antiphonale Romanum 2012** 3 „irregularis” tónusának dominánsa és tonikája a C, D, E hangok.

8.2.1. A tónusok meghatározó részei:

- **Tubahang; recitáló hang; tenor**, amely a hangnem főhangja- dominánsa;
- Az **alaphang** az antifona vagy tétel azon hangja, melyen a tétel zár. *A zsolnártónusok nem feltétlenül záródnak ezen a hangon!*

8.2.2. Az első félvers részei:

- **Kezdőformula** – bevezető formula: **initium, intonatio** (nem kötelező éneklése, de tanácsolt). Neve a szerepét is jelöli: a kódexek gazdagon díszített kezdőbetűihez, az iniciálékhoz hasonlatos. Előkészíti a tenort, vagy tubahangot az antifóna vagy a válasz (*responsum*) után, mintegy rávezeti az énekest a recitálóhangra. A tonika felől lép fel a tubahangra, vagy körülírja azt. Általában két-három hangból áll, a díszes tónusoknál állhat ennél több hangból is. Initium csak az első zsolnártvers elején éneklendő, a válasz vagy az antifóna után. Ha a zsolnárt antifóna szakítja meg, vagy a zsolnártválasz után (*válaszos zsolnárt* esetén) folytatódik a zsolnártározás, a dallam újra initiummal kezdődik. **Kivételek:** az újszövetségi evangéliumi canticumok- *Magnificat, Benedictus, Nunc dimittis*- összes versét initiummal kell kezdeni. **Az initium jelölése:** aláhúzás a szótag magánhangzója alatt [_] illetve hajlítás jel [_] .
- **Tenor, tubahang, recitálóhang:** ezen történik a recitálás, a szövegéneklés. A tubahang mindig a tónus hangnemének (*modus*ának) a *dominánsán* van. Jelölése: [| o |]
- **Flexa** (*flecto*, lat. = hajlít, görbít): az első félvers tagolása. Akkor alkalmazzuk, ha hosszú a félvers szövege, illetve ha értelmi tagolás kívánja azt. A Flexát a szövegben és a zsolnárdallamban is kereszttel [†] jelölik. **Szubtonális tenor** esetén (a tubahang alatt nagyszekund hangköz van) nagyszekundot, **subsemitonális tenor** esetén (a tuba hang alatt kissetekund hangköz van, pl. ha az dó vagy fá) kistercet kell lelépni a tubahangról.
- **Cadentia** = zárlat: az első félvers zárata a **mediatio** = középzárlat. A Mediatio-t, illetve az 1. félvers végét **csillag (asteriscus [*])** jelöli a szövegben, itt egy *Ave Maria* kimondásának megfelelő szünetet tartunk, elmélkedve a szövegen, mintegy „*meditatio*” – *meditálás*.

8.2.3. A második félvers részei:

- A 2. félvers rögtön a tubahangon kezdődik. Ez alól kivételek az introitus zsolnártónusok, ahol a 2. félversnek is van intonációs formulája.
- a második félvers zárata - három elnevezése is van: **terminatio** = megnyugvás, vagy **finalis** = végzárlat, a **differentia**ekkel.

8.2.3.1. A differentiae-k:

Egy zsolnártónus terminációjához több dallamformula is tartozhat, ezeket hívjuk *Differentia*eknek (*Differentiált* = *elkülönült, szétvált, különböző, sokfajta*). Attól függően választunk közülük, hogy mi illik jobban az antifóna kezdetéhez. A jól kiválasztott *differentiae* kapcsolatot biztosít a zsolnártához szervesen illeszkedő antifónával. A *Differentiae*-k nem mindig zárnak a *modus* tonikáján!

8.2.3.2. A végződés (differentiae) jelölési rendszere:

- nagybetű (pl. „D”): a *modus* tonikáján zár, ami „d” hang (pl: 1D –első tónus és az I. *modus* „D” tonikáján zár; 8G: a 8. tónus és a VIII. *modus* „G” tonikáján zár);
- kisbetű (pl. „g”): nem a *modus* tonikáján zár, hanem a jelölt hangon (pl. az I. tónusnál „g”-n és nem a *modus* tonikáján, „D”-n);
- szám a záróhang jelzése után (pl. g²): az azonos hangon záródó végzések közül hányadik sorszámú;
- „*” jel: a záróhang a *modus* tonikája, de a formulában hajlítás (hajlítások) vannak: pl. *pes*, *clivis*, *torculus*.

Az 1. Római zsoltártónus differentiae-it lásd: függelék 41. oldal.⁷⁹

- A zárlatoknál melizma is lehetséges (hasonlóan az alleluia-iubilusok ismétléséhez).

8.2.3.3. A zsoltárszöveg és tónusdallam jelölési rendszerei:⁸⁰

Azt, hogy hogyan énekeljük egy adott tónusban a zsoltárverset, a könyvekben jelölések segítik. Az **É.L.** tónuskottáinak jelölési rendszere:

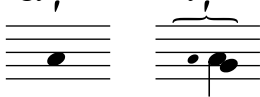
- A zárlatokban a hangsúlyt hordozó hang fölött egy kis ferde vonást (') láthatunk.
- A félverset tagoló flexát kereszt [†] jelzi. A lehajlás a hangsúlyt követő hang(oko)n történik, s a szövegben aláhúzás jelöli.
- Az első félvers után a mediatiót asteriscus [*] és ütemvonal (div. maior) jelzi.
- A tubahangról való elmozdulást aláhúzás jelzi [_].
- A hangsúlyra a szövegben a hangsúlyos szótag előtt egy dőlt vonal [/] figyelmeztet.
- A hajlítást kis alsó félkör [◡] jelzi a szótag magánhangzója alatt.
- Egyes hangok kisebb hangokkal vannak szedve (illetve zárójelbe vannak téve az É.E, Hozsanna zsoltártónus kottáiban). Ezek a formulák ún. *epentetikus*, *betoldott* hangjai.
- **Az É.E. és az OK zsoltározás jelölések eltéréseiről:** Az É.E. is nagyjából a fenti rendszert követi, de a hajlításokat ferde szedéssel jelzi. Az Olvasmányoskönyvek szövegeinél csak aláhúzást találunk a dallam elhajlásakor. Az OK/Responzále kottáiban pedig a hangsúly jelzésére a hangsúlyos hang felett [+] jelet találunk.

8.3. A zsoltárvers és a tónusok összeillesztése: a szöveg ritmikáján alapszik

Minden szövegnek, a latinak és a magyarnak is vannak hangsúlyai. A szép hangsúlyozás a szöveg érthetőségét javítja, és értelmezi is azt. A tuba-hangon a szöveg hangsúlyozása nem okoz problémát (egy szépen felolvasott szöveg ritmikáját, értelmi tagolásait alkalmazzuk), viszont a zárlatoknál már nehezebb a dolgunk. **A szöveg hangsúlyait nevezzük „akcentus”-nak [accentus] = hangsúly.**

8.3.1 Módszer „A”: akcentusos, magyarul hangsúlyozós módszer:

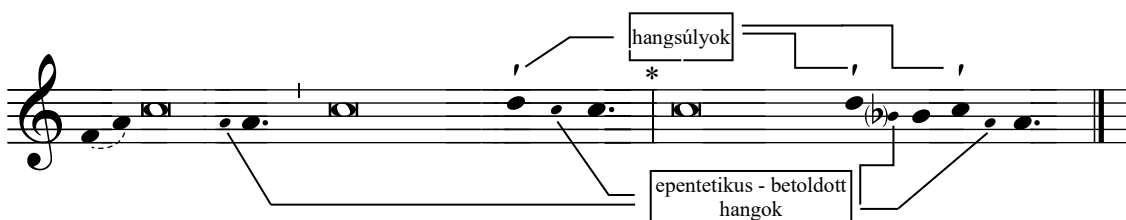
A zsoltártónusok kottáiban egyes hangok, de hangcsoportok (neumák) felett is kis vonásokat, illetve egyes kiadványokban + jeleket találunk⁸¹ – ezek hangsúly-jelek:

A végződéses, kadenciák (flexa, mediatio, terminatio) lehetnek:

- **egyhangsúlyosak** és
- **kétsúlyosak.**

A kottapélda (5. tónus) mediatioja egyhangsúlyos, a terminatioja kétsúlyos formula:

A végződésesekben egyes tónusoknál a hangsúlyos hangot megelőzhetik **előkészítő hangok** is (melyek a hangsúlyt előkészítő szótagokra esnek), ezeket az **apró kottafejek jelzik.**

A formula hangsúlyaihoz igazítjuk a verset a szöveg hangsúlyrendjének megfelelően, a szövegi és zenei hangsúlyokat egyeztetve. Amikor egy zsoltárszöveget egy tónushoz illesztünk, meg kell néznünk, hogy a

⁷⁹ Az énekeskönyvek és az olvasmányoskönyvek zsoltártónus-kottái nem tartalmazzák az összes differentiae-t, hanem ezek közül csak a leginkább használtakat. Így az É.L. és az É.E. római és magyar tónusai is csak kivonatok; a Hozsanna/Responzále pedig nem is ad differenciákat, a római tónusok végződéseiből csak egyet használ.

⁸⁰ É.L. 144. o., SAPSZON Ferencről, kiegészítve.

⁸¹ Pl. [+] jel jelzi a hangsúlyos hangot a Hozsanna és Responzále énekes - és orgonakönyvekben, valamint a régi olvasmányoskönyvek kottamellékleteiben.

zárlaton lévő szó, illetve szavak mely szótagja (szótagjai) hangsúlyosak. Az utolsó hangsúlyos szótag a zárlat utolsó hangsúlyos hangjára kerül.

A hangsúlyos szótagoknak a kis vonással (ill. +) jelzett hangokra kell esniük. A hosszabb szavaknak meg kell keresnünk a mellékhangsúlyait is, többhangsúlyos formulánál a mellékhangsúlyok is a zárlat egyik hangsúlyára eshetnek. A *hangsúlyok egyeztetése* főleg a latin zsoltározásnál használható jól, de a magyar szövegeket is ilyen módon kell a tónusokhoz illeszteni. Az apró betoldó hangokat akkor kell alkalmaznunk, ha a hangsúlyok egyeztetése után több szótag esik a záró formulára, mint a formula hangjai – ilyenkor ki kell tölteni a plusz hangokkal a zárlatot. Az apróval szedett (vagy zárójelbe tett) epentetikus hangokat ekkor kell alkalmaznunk. A szóhangsúly az egyes végződéseknél a hangsúly alatti, vagy kapocs által összekötött bármely hangra eshet (ezt a régi könyvek nem jelezték, csak az É.L.).

Az akcentusos módszer szabályai⁸²

Latin és magyar nyelvű zsoltározásnál egyaránt ezeket a szabályokat alkalmazzuk. Magyar szövegben a zsoltártónus alkalmazása nem problémás, mert a magyar is mellékhangsúllyal látja el a hosszabb szavakat.

1. Ha az utolsó előtti szótag hangsúlyos (*trocheus /.*), egyszerű a dolgunk, nem kell beiktatnunk plusz hangot.
2. Ha hátulról a harmadik szótag a hangsúlyos (*daktilus / . .*), be kell iktatnunk a hangsúly után egy plusz hangot. Ezt a zsoltártónus kottájában az apró (*epentetikus*) hangjeggyel jelöljük.
3. Amennyiben az utolsó előtti hangon hajlítás van, ezt a beiktatott hangot a szóhangsúly számára a hajlítás elé kell tennünk. (Ezt a kottában apró kottafej jelzi.)
4. 4 szótagú szóban az utolsó előtti szótag a mellékhangsúlyos, az kerül a hangsúlyt hordozó hangra.
5. 5 (vagy több) szótagú szónál a mellékhangsúly eldöntendő. Általában az utolsó előtti szótag a hangsúlyos, de a hosszú magánhangzó, vagy kettőzött mássalhangzó is hangsúlyossá tehet egy szótagot.
6. Egyszótagú szóra záródó szöveg esetén a hangsúlyt hordozó dallamhang az utolsó előtti szó (mellék-) hangsúlyos szótagja lesz (– a 2. tónus terminatiojánál: magasz/**tal**juk őt), de ha az túl távol van, akkor az előző szó utolsó szótagja válik hangsúlyt hordozó hanggá (2. tónus: kere/**si** őt).
7. Két egyszótagú szóval záródó szöveg esetén az első szó válik hangsúlyossá (**az** Úr). Figyelembe kell azonban vennünk a mondat jelentését is, mert van olyan eset, amikor ez módosítja a szabályt, például a 8. tónus terminationál a helyes megoldás: „*Kérlek, / ne hagyj el!*” - „*Kérlek, ne / hagyj el!*” helyett. Itt a „ne” szó értelmezés szerint igen hangsúlyos, ezért kell a hangsúlyos hangra esnie.
8. Ha a kadencia-formulában 2 hangsúlyt hordozó dallamhang van, a szöveg 2 utolsó hangsúlyos szótagját helyezzük rá. Mindkét hangsúlyt követhet 2 súlytalan szótag, amikor plusz hangot kell beékelnünk.
9. A hangsúlyt megelőzheti 1, 2, vagy 3 *előkészítő hang*. Ilyenkor nem vesszük figyelembe a szóhangsúlyt, egyszerűen visszaszámolunk.
10. A kezdés (*initium*) az első két szótaggal éneklendő, de ha a vers egyszótagú szóval kezdődik, akkor az *initium* hangjait egy hajlítással alakítva (szaggatott kötőív) énekeljük, de a jólhangzás ez alól is adhat kivételt.

- 8.3.2. **Módszer „B”:** *kurrens, kurzív módszer:* magyarul a **futó**, vagy **hangsúlytalan** szöveghelyezés, mely nem ad szép eredményt – nem veszi figyelembe a szöveg hangsúlyait a zárlatokon. E módszer szerint egyszerűen hátulról visszaszámoljuk a zárómotívum hangjait a szöveg szótagjain, a hangsúlyokat és az epentetikus hangokat nem vesszük figyelembe.

Mindkét módszer az összes zárlaton alkalmazható (flexa, mediatio, terminatio).

Példa 1.: az előbbi 5. tónus kottapéldáján mutatom be.

Az 5. tónus középzárlata (mediatioja) egyhangsúlyos – egy akcentusos, a finalisa (terminatioja) kétakcentusos – kéthangsúlyos formula. A szöveg hangsúlyos szótagjai vastagon vannak szedve, ami a kottában lévő hangsúlyos hangokra kell essenek.

Az akcentusos módszer szerinti megoldások (initiummal):

„**J**ó földbe hullott a tanítás /**mag**-ja, * és **ter**-mést /**ér**-lelt.”

A hangsúlyok jó helyre esnek, betoldani nem kell a formulába (1. szabály).

„**M**eglátogattad és megöntözted a /**föl**-det, * elhalmoztad **bő**-sé-ges / **ál**-dás-sal.

⁸² **É.L.** 144-145 o., SAPSZON Ferenctől, kiegészítve.

Hosszabbak a terminatio formulához tartozó szavak, itt betoldásokat kell alkalmazni (2. és 8. szabály).

„Előkészítet a föl/det: † barázdáit /ön-tö-zöd, * göröngyeit el-si/mí-tod.”

A mediatióban van betoldás a szó hossza miatt, hogy a hangsúly megfelelő helyre kerüljön. A terminatióban a szó fő-és mellékhangsúlyjaival egyeztetünk (4. és 8. szabály).

„Jóságoddal koronázod az / esz-ten-dőt, * jólét és bőség jár lá-bad /nyo-má-ban.”

A mediatióban és a terminatióban is van betoldott hang a szóhangsúlyok miatt (2-es szabály).

„Az igazlelkűséget és a törvényt /sze-re-ti, * telve van a föld az Úr ir-gal/má-val.”

Az initiumnál hajlítás van, mivel egytagú szó. A mediatióban betoldott hang van a szó hossza miatt (2-es szabály), a mediatióban a szó mellékhangsúlyára esik a második hangsúlyos hang („-má” – 4. szabály).

Kurrens módszer szerint:

„Jó földre hullott a tanítás magja, * és termést /érlelt.” → így van a hangsúlyozó módszer szerint is.

„Meglátogattad és megöntöztetted a földet, * elhalmoztad bőséges áldással.

a terminatio „sántít”.

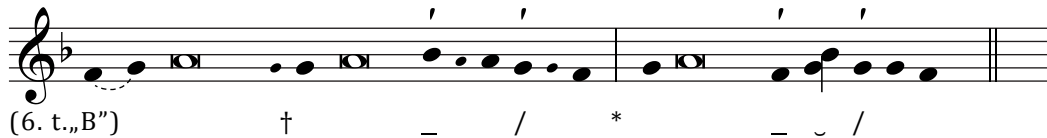
„Előkészítet a földet: † barázdáit öntözöd, * göröngyeit elsimítod.”

a mediatio „sántít”.

„Jóságoddal koronázod az eszten-dőt * jólét és bőség jár lábad nyomában.”

mindkét félvers zárata „sántít”.

Példa 2.: hajlítást is tartalmazó 6.,B” tónus:

Néz-ze-tek föl, és emeljétek föl fe-je-/te-ket, * mert érkezett megvál-tás-tok / i-de-je.

A mediationál a fő-és mellékhangsúlyt egyeztetjük (1. és 4. szabály); a terminationál a 4. és a 2. szabályt alkalmazzuk.

Példa 3. - hajlítást, egy- és kéthangsúlyos zárlatot és előkészítő hangokat tartalmazó tónusnál – 1. tónus:

Jézus mondja: † Boldogok a lélekben / szegények, * mert övük a mennyek / országa.

A mediatio a 2. szabály érvényes (hátról a 3. szótag hangsúlyos), a terminatio a 3. és 9. szabály vonatkozik: a hajlítás előtti betoldott hangra esik a hangsúlyos szótag, az előtte lévő előkészítő hangokon visszaszámoljuk a szótagokat (ebben a példában a szóhangsúly is egybeesik az első előkészítő hanggal, de ide hangsúlytalan szótag is kerülhet).

Példa 4. – előkészítő szótagok és hosszú szavak:

Jobbod embere fölé tárd ki / kezedet, * az emberfia fölé, akit magadnak meg-e-rő-sí/tettél.

Mindkét félversben 2- illetve 3 előkészítő szótag van. Ezekben a 9. szabályt alkalmazzuk. A 2. félversben a zsolnárszövegben hosszú szót találunk: a mellékhangsúlyt kell megkeresni (5. szabály szerint az utolsó előtti szótag lenne), ami nem egészen egyértelmű: a „sí” szótag lenne a mellékhangsúly mint hosszú szótag, azonban ez nem ad jó hangzású eredményt: „magadnak megerő/sítettél” - betoldott hanggal. Azonban mindkét megoldás elfogadható.

Példa 5. – Initium kivitelezése: 10. szabály (a 2. tónusra):

Bol-dog az az / ember, * akit te tanítasz, / Uram.

Több szótagból álló szavaknál nincsen hajlítás.

Hę azt mondtam: „Meginogtak / lábaim!” * irgalmasságod, Uram, fenntartott / engem.

Hę aggodalommal telik meg a / szívem, * vigasztalásod felüdítí / lelkemet.

Egyszótagú szóval kezd a zsolnárszöveg: hajlítást alkalmazzunk.

Mert az Úr nem taszítja el / népét, * nem hagyja el örök/ségét.

Kivétel: a jóhangzás miatt nem hajlítunk, hiába egyszótagú a mondatkezdő szó. Az „Úr” hangsúlyos és fontos szó, így tudjuk ezt érzékelteni.

8.4. A zsoltozás szabályainak összefoglalása:

- A válasz (responsum) illetve az antifona utáni első zsoltozást initiummal kezdjük, minden további a túbahanon kezdődik;
- Flexa után csak levegővétel van, megállás nincsen;
- A csillagnál (asteriscus) levegővétel van és egy „Ave Maria” kimondásnyi szünetet tartunk;
- A zsoltozások között megállás nincsen, csak levegővétel (az előző zsoltozást terminatioja után megállás nélkül a következő vers kezdődik, mintegy „ráénekelve” az előzőre);
- Ünnepeyes alkalmakkor, ha van scholánk vagy képzett kórus, váltott karral (antifonálisan) is zsoltozhatunk, akár többszólamú zsoltozással is. A verzusok páratlan verseit egyszólamban, a párosakat többszólamú feldolgozással énekelhetjük.
- A latin kis-doxológia befejező félversét rövidíteni is szokták: az „*et in saecula saeculorum. Amen.*” rövidítése: **E u o a e.**

8.5. A „Római” zsoltozások az É.L.-ből (az 1. évfolyam anyaga)

A zsoltozásokat kívülről tanuljuk meg. A tónusdallamot először szolmizációs névvel énekeljük el kottából többször, ezután memorizáljuk. A megjegyzéshez segítség, ha a latin és a magyar kisdoxológia szövegét illesztjük a tónusra. Minden tónushoz válasszunk tetszés szerint (ad libitum) az É.L.-ből egy alleluját is, amit szintén tanuljunk meg kívülről!⁸³ Itt most minden modushoz egy könnyű alleluját is kapcsolunk egy-két verzussal, gyakorlás céljából. Az alleluja verzusát is a római zsoltozások szerint énekeljük, kivéve, ha van saját zsoltozása. Az alleluja verzushoz énekelhetünk jubilust is, ez ünnepeyessé, szebbé teszi az énekünket. Gyakorló szövegek a **melléklet 42. oldalán** találhatóak. Ezeket dolgozzuk ki a hajlításjelzéseknek megfelelően és gördülékenyre gyakoroljuk ki!

1. zsoltozások (I. modus, dór autentikus)

Mediatio 2 hangsúlyos, terminatio 1 hangsúlyos 2 előkészítő szótaggal.

(1. t., „A”) † _ / * _ / ~ 1D2

(1. t., „B”) † _ / * _ / ~ 1g

„A”+„B”: Glorja Patri et /Filio, * et Spirítui /Sancto,

Sicut erat in princípío et nunc et /semper, * et in saecula saeculorum. /Amen.

„A”+„B”: Dicsőség az Atyának, a Fiúnak és a Szentlé/leknek. * Miképpen kezdetben, most és mindörökké. /Amen.

Alleluja I. modus, saját zsoltozásokkal (énekelhető a „normál” - 1/la végű - zsoltozásokkal is, lásd V/2):

b) AntMon 1934,132

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

† / * _ / ~

∇ 1: Ébreszd föl, Urunk, a te hatalmatod és / jöjj el, * hogy megszabadíts / minket!

∇ 2: Énekeljete az Úrnak új / éneket, * mert csodálatos dolgokat / művelt.

2. zsoltozások (II. modus, dór plagális)

Mediatio 1 hangsúlyos, terminatio 1 hangsúlyos 1 előkészítő szótaggal.

(2. t., „A”) † / * _ / 2d

⁸³ Gregorián tételek memoriter tudása a kántori praxisban rendkívül nagy segítség lehet rendkívüli helyzetekben (pl. ambótlóval való zsoltozások; temetésen; ha nincsen a megfelelő könyv kéznél; lapozgatás elkerülésére; a kottatartón több vastag könyv elhelyezése nem szerencsés és több szempontból is veszélyes). Ezért a tónusokat és allelujákat orgonakísérettel együtt érdemes kívülről megtanulni!

Gloria Patri et / Fílio, * et Spirítu/i Sancto,

Sicut erat in princípío et nunc et / semper, * et in saecula saeculórum. / Amen.

Dicsőség az Atyának, a Fiúnak és a Szent/léleknak. * Miképpen kezdetben, most és mindörökké. / Ámen. („B”: / Ámen)

Alleluja II. modus

a) *O filii et filiae* LU 1964,1875 nyomán főleg húsvéti időben

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

☩1: Dicsérjétek az Urat, minden / népek * és együtt dicsőítsétek őt, minden / nemzetek! („B”: / nemzetek)

☩2: Halljad meg, Uram, az én / szavamat, * figyelj az én kiáltásomra, / Istenem! („B”: / Istenem)

3. zoltártónus (III. modus, fríg autentikus)

Mediatio 2 hangsúlyos, a terminatio 1 hangsúlyos, az „A” 1 előkészítő szótaggal.

B: Gloria Patri et Fílio, * et Spirítui / Sancto,

Sicut erat in princípío et nunc et / semper, * et in saecula saeculórum. / Amen.

A: Dicsőség az Atyának, a Fiúnak és a Szent/léleknak. * Miképpen kezdetben, most és mindö/rökké. Ámen.

Alleluja III. modus

a) *Nonne Deo* Cod.Sang. X. század, PsMon 1981,324

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

☩1-A: Megismerték a tanítványok / az Urat * a kenyér/törésben.

☩2-B: Jöjj el, Urunk, és már ne késle/kedjél, * oldozd föl gonosz tetteit népednek, Izra/elnek.

4. zoltártónus (IV. modus, fríg plagális)

Mediatio 1 hangsúlyos, 2 előkészítő szótaggal, terminatio 1 hangsúlyos, az „A” 1 előkészítő szótaggal, a „B” 3 előkészítő szótaggal.

A: Gloria Patri et / Fílio, * et Spirítui / Sancto,

Sicut erat in princípío et nunc et / semper, * et in saecula saeculórum. / Amen.

B: Dicsőség az Atyának, a Fiúnak és a Szent/léleknak. * Miképpen kezdetben, most és mindörökké. / Ámen.

Alleluja IV. modus

b) *AntMon* 1934,45

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

☩1-A: Az Úr jobbjá erőt csele/kedett, * az Úr jobbjá felmagasztalt / engem.

∇2-B: Fölment az Isten ujjongó / örömmel, * fölment az Úr trombita / szóval.

5. zoltártónus (V. modus, líd autentikus)

Mediatio 1 hangsúlyos, terminatio 1 hangsúlyos, a „B” 1 előkészítő szótaggal.

(5. t., „A”) † / * _ / 5a1

(5. t., „B”) † / * _ / 5F

- A: Glorja Patri et / Fílio, * et Spirítui / Sancto,
Sicut erat in princípío et nunc et / semper, * et in saécula saeculórum. / Amen.
- B: Dicsőség az Atyának, a Fiúnak és a Szent/léleknek. * Miképpen kezdetben, most és mindörökké. / Ámen.

Alleluja V. modus

a) *Omnēs angeli* AntMon 1934,50

Al-le-lu-ja, al-le-lu- ja, al-le-lu-ja.

∇1-A: Jöjjetek, örvendezzünk az / Úrnak, * vigadjunk a mi szabadító Iste/nünknek!

∇2-B: Mert nagy Úr az / Isten * és nagy Király ő minden földek / fölött.

6. zoltártónus (VI. modus, líd plagális)

Mediatio 1 hangsúlyos, az „A” 1 előkészítő szótaggal, terminatio 2 hangsúlyos.

(6. t., „A”) † _ / * _ / 6F(c)1

(6. t., „B”) † _ / * _ / 6F(c)2

- A: Glorja Patri et / Fílio, * et Spirítui / Sancto,
Sicut erat in princípío et nunc et / semper, * et in saécula saeculórum. / Amen.
- B: Dicsőség az Atyának, a Fiúnak és a Szentlé/leknek. * Miképpen kezdetben, most és mindörökké. / Ámen.

Alleluja VI. modus

a) AntMon 1934,450 főleg húsvéti időben

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

∇1-A: Urám, a te erődben vigad a / Király, * és szabadításodon hangosan / ujjong.

∇2-B: Jöj el, Szentlélek Úristen, † töltsd be híveid / szívét * és szeretetednek tüzet gyullaszd föl / bennük.

7. zoltártónus (VII. modus, mixolíd autentikus)

Mediatio 2 hangsúlyos, a terminatio 2 hangsúlyos.

(7. t.) † _ / * _ / 7b

- A: Glorja Patri et / Fílio, * et Spirítui / Sancto,
Sicut erat in princípío et nunc et / semper, * et in saécula saeculórum. / Amen.
- B: Dicsőség az Atyának, a Fiúnak és a Szent/léleknek. * Miképpen kezdetben, most és mindörökké. / Ámen.

Alleluja VII. modus

b) GrSimpl 1975,197

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

V1: Lebörülök a te szentélyed / előtt, * hálát adok a te ne/vednek.

V2: Jézus mondja: † „Juhaim hallgatnak / szavamra, * ismerem őket és követnek / engem.”

8. zoltártónus (VIII. modus, mixolíd plagális)

Mediatio 1 hangsúlyos, a terminatio 1 hangsúlyos, 2 előkészítő szótaggal.

A: Glorja Patri et / Fílio, * et Spirítui / Sancto,
Sicut erat in princípío et nunc et / semper, * et in saécula saeculórum. / Amen.

B: Dicsőség az Atyának, a Fiúnak és a Szent/léleknek. * Miképpen kezdetben, most és mindörökké. / Ámen.

Alleluja VIII. modus

b) Miserere mihi LU 1964,266

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

V1-A: Az Úr országol, örvendezzen / a föld, * vigadjon a szigetek soka/sága.

V2-B: Igaz bíró az Isten, erős és hosszan / tűrő, * vajon örökké tart-e az ő / haragja?

9. zoltártónus: Tónus Peregrinus – [TP] (I. modus)

A: Glorja Patri et / Fílio, * et Spirítui / Sancto,
Sicut erat in princípío et nunc et / semper, * et in saécula saeculórum. / Amen.B: Glorja / Patri et Fílio, * et Spirítui Sancto,
Sicut erat in princípío et / nunc et semper, * et in saécula saeculórum. Amen.

B: Dicsőség az Atyának, a Fiúnak és a / Szentléleknek. * Miképpen kezdetben, most és mindörökké. Ámen.

Alleluja Tonus Peregrinus

b) AntMon II, 2006,75*

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

V1-A: Jézus mondja: † „juhaim hallgatnak / szavamra, * ismerem őket, és a nyomomban / járnak.”

V2-B: Dicsőség az Atyának, a Fiúnak és a Szentlé/leknek. * Istennek, aki van, aki volt, és aki / eljön újra!

9. Függelék

9.1. Kanciós eredetű „népének” zsolnártónusok és népének-alleluják a „Hozsanna” énekeskönyvben

Mivel a régebbi *hivatalos olvasmányoskönyvekben találkozunk velük, ismeretük kötelező a kántorok számára.* Azonban sok esetben helyettesíthetőek más, „eredeti” gregorián tónusokkal.

10. tónus:

11. tónus:

12. tónus:

Népénekekből készített alleluják a „Hozsanna” énekeskönyvben (lásd még: Responzále) és az olvasmányoskönyvekben:

1. tónus: „A” (Ho. 39.); „B” (Ho. 84.); „C” (Ho. 288.); „D” (Ho. 8).
2. tónus: „A” (Ho. 2.); „B” (Ho. 5);
3. tónus: „A” (Ho. 300.); „B” (Ho. 20); „C” (Ho. 134.);
4. tónus: „A” (Ho. 234/B.); „B” (Ho. 234/D);
5. tónus: „A” (Ho. 4.); „B” (Ho. 32.); „C” (Ho. 38.); „D” (Ho. 90.); „E” (Ho. 206.); „F” (Ho. 406);
6. tónus: „A” (Ho. 40.); „B” (Ho. 105.); „C” (Ho. 405.);
7. tónus: „A” (Ho. 440.); „B” (Ho. 440.);
9. tónus: Mint az 1. tónus;
10. tónus: Ho. 415.;
11. tónus: Ho. 313.;
12. tónus: Kisdi: Cantus Catholici (?);
13. responzum: Ho. 296.;
14. responzum: „A”: ?; „B”: Ho. 223.

Látható, hogy a Hozsanna ill. az **olvasmányoskönyv** „római” zsolnártónusaihoz nagyjából vett allelujákat párosítottak, nem gregorián dallamot (pl. az 1. és 5. tónushoz nincs is gregorián alleluja!). A mai kántor feladata, hogy ezek mellett a „népi” alleluják mellett, **többségében inkább az eredeti gregorián dallamokat használja az É.L. énekeskönyvből.** **Viszont az ÉE. allelujái között vannak már igen nehezek is, melyeket a népnek már tanítani is kell!**

9.2. Példák a differenciaek-re: a római 1. zsoltártónus finalisai

$\langle -3-4- [\overset{\dagger}{-} \overset{+}{-} 4x : - [\overset{+}{-} \overset{+}{-} 6 \overset{+}{-} \overset{*}{-} 5 \overset{+}{-} 4 \overset{+}{-} \overset{*}{-} 5x \overset{+}{-} , -$
 $\langle \overset{*}{-} , - [\overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} 4-3-4 \overset{+}{-} \overset{+}{-} r-3-2-1 \overset{+}{-} í \overset{+}{-} \dots . (D) \quad \langle \overset{*}{-} , - [\overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} 4-3 \overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} r \overset{+}{-} 1 \overset{+}{-} í \overset{+}{-} \dots . (D^2)$
 $\langle \overset{*}{-} , - [\overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} 4-3-4 \overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} r-3-2-1 \overset{+}{-} í \overset{+}{-} \dots . (D^*) \quad \langle \overset{*}{-} , - [\overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} 4-3-4 \overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} r \overset{+}{-} 1 \overset{+}{-} í \overset{+}{-} \dots . (f)$
 $\langle \overset{*}{-} , - [\overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} 4-3-4 \overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} 5x \overset{+}{-} . (a) \quad \langle \overset{*}{-} , - [\overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} 4-3-4 \overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} 4tx \overset{+}{-} . (a^2)$
 $\langle \overset{*}{-} , - [\overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} 4-3-4 \overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} 4tx \overset{+}{-} . (a^3) \quad \langle \overset{*}{-} , - [\overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} 4-3-4 \overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} 4x \overset{+}{-} . (g)$
 $\langle \overset{*}{-} , - [\overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} 4-3-4 \overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} 4t4x \overset{+}{-} . (g^2) \quad \langle \overset{*}{-} , - [\overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} 4-3-5 \overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} 4x \overset{+}{-} . (g^3)$
 $\langle \overset{*}{-} , - [\overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} 4-3-4 \overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} 4x \overset{+}{-} \dots . (g^4) \quad \langle \overset{*}{-} , - [\overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} 4-5 \overset{+}{-} \overset{+}{-} \overset{+}{-} 4x \overset{+}{-} . (g^5)$

Mediatio: 2 hangsúly,
 Terminatio: 1 hangsúly, 2 előkészítő szótag;
 g^5 : 1 hangsúly, 1 előkészítő szótag.

9.3. Alleluják az É.L.-ből

1. modus:

a) KyrialeCist 2014,119

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

b) AntMon 1934,132

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

c) *In tympano* PsMon 1981,228

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

d) *Crucifixus* MNS 147 alapján főleg húsvéti időben

Al-le- lu-ja.

2. modus:

a) *O filii et filiae* LU 1964,1875 nyomán főleg húsvéti időben

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

b) AntMon 1934,56

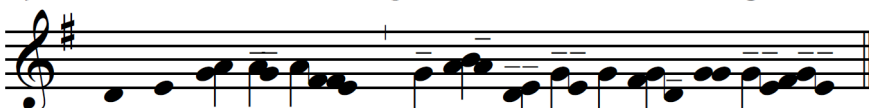
Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

c) GrSimpl 1975,61

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

d) *Dies sanctificatus* Cod.Sang. X. század, GrNov I, 30 főleg karácsonyi időben

Al-le-lu-ja.

e) *Veni Sancte* MNS 168r alapján

különösen pünkösd ünnepén és a Szentlélekről mondott miséken

Al-le- lu-ja.

f) KMU 1975, 9. sz. alapján

Al - - - le - - - lu - -

Al-le-lu-ja.

- - - ja.

3. **modus:**a) *Nonne Deo* Cod.Sang. X. század, PsMon 1981,324

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

b) AntMon 1934,92

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

c) MMMÆ 3002

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

4. **modus:**

a) MMMÆ 4303a

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

b) AntMon 1934,45

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

c) AntMon 1934,75

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

d) *Excita* Cod.Sang. X. század, GrNov I, 14 főleg adventi időben

Al-le-lu-ja.

e) *Dominus regnavit* MNS, 11 alapján főleg adventi és karácsonyi időben

Al-le-lu- ja.

— † — / * — /

5. modus:

a) *Omnnes angeli* AntMon 1934,50

Al-le-lu-ja, al-le-lu- ja, al-le-lu-ja.

b) *Kyriale* Cist 2014,121

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

c) *De Angelis* GrNov I, 446 alapján (GH 563)

Al-le- lu-ja.

— † / * — /

d) *CantCant* 1958,139

főleg évközi időben és az Oltáriszentségről mondott miséken

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

— † / * — /

6. modus:

a) *AntMon* 1934,450 főleg húsvéti időben

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

b) BNS 70r alapján, XIII. század

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

c) AntMon 1934,90

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

7. modus:

a) AntMon 1934,127

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

b) GrSimpl 1975,197

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

c) AntMon 1934,84

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

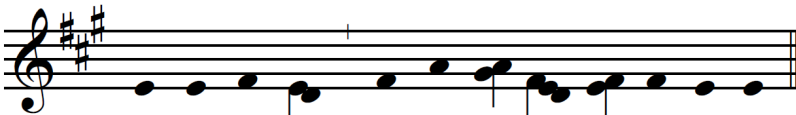
8. modus:

a) AntMon 1934,32

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

b) *Miserere mihi* LU 1964,266

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

c) *Confitemini* GrNov I, 159 Cod.Sang. 359, 106 922-925 körül húsvéti időben

Al-le-lu-ja.

d) *Ostende* Cod.Sang. X. század, GrNov I, 5 főleg adventi időben

Al-le-lu-ja.

e) *Angelus Domini* MNS 142r ante 1341 alapján

Al-le- lu-ja.

† / * - / stb.

9. Tonus Peregrinus:

a) *Deus autem* PsMon 1981,310 alapján

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

b) AntMon II, 2006,75*

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

(t. p.) † - / * - /

„D” tónussal főleg húsvéti időben

10. „E” tónus – „tonus irregularis”:

PsMon 1981,347

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

† / * - /

11. Alleluja és zsolnártónus a Graduale Simplex-ből:

GrSimpl 1975,239.440

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja. / * - /

12. Kanciós eredetű alleluja és zsolnárdallam:

Kisdi: CC alapján

Al-le-lu-ja, al-le-lu-ja, al-le-lu-ja.

- / * - /

9.4. Szövegek zsolnározás gyakorlásához a „római” tónusok szerint. (Az olvasmányoskönyv vasár- és ünnepnapok „A, B, C” sorozatából, illetve az É.L. új fordításaiból). Bár a nyomtatott liturgikus könyvekben az énekes segítségére jelölve vannak a szövegek a zárlatok megfelelő énekléséhez, a szabályok megértéséhez és gyakorláshoz alább preparálás nélküli szövegeket adunk.

A gyakorlás menete:

- Legelőször minden zsolnárvet egyenként olvassunk fel többször hangosan, ügyelve a szöveg érthetőségére: tempójára, értelmi tagolására, a szavak- szótagok ritmusára; latin szövegnél a helyes kiejtésre is. Úgy, ahogyan az ambótlól a népnek felolvassunk az adott térben (az *akusztika* is befolyásolja a tempót!).
- *Vigyázzunk, hogy ne legyen „kipötyögve”, de túlrítmizálva sem (ne legyen darabos, illetve „modoros”) az előadás.*
- Ezután szolmizáljuk le és próbáljuk kívülről énekelni az aktuális zsolnártónust (az epentetikus hangokkal együtt).
- Ha a dallam és a szöveg is egyenként gördülékenyen megy, a zsolnárdallam és a szöveg összefésülése következik: a zárlatokban lévő szavak szóhangsúlyait (fő- és mellékhangsúlyok) keressük meg, és egyeztessük a zsolnártónus hangsúlyos hangjaival – az akcentusos zsolnározás 10 szabálya szerint.
- A túbahangról való elhajlást, a hajlításokat, és a szóhangsúlyt a tanult jelzésekkel *puha ceruzával* írjuk be (tévesztés esetén radírral kitörölhető legyen! Nehéz szöveg és tónus esetén ugyanis megesik, hogy a sokadik próbálkozásra találjuk meg a tökéletes eredményt).

A zsolnárszövegek gyakorolhatóak a hozzájuk tartozó tónussal, de bármelyik másik tónussal is próbálkozhatunk, ezért sincsenek a hajlítások bejelölve! (Nem minden szöveget lehet minden tónusra ráénekelni.) Végezetül az egész zsolnárt a válaszával, illetve alleluját a verzusával együtt énekeljük, rontás esetén újra részleteiben gyakoroljuk! *A legnehezebb tónusok a 3, 7, TP (9), ezeket nagyon gondosan dolgozzuk ki!*

Az alleluja gyakorlása hasonló, itt először a verzust gyakoroljuk ki, majd a kívülről megtanult alleluja válasszal együtt énekeljük.

A Magnificat latin szövegében segítségképpen a hangsúlyos szótagokat jelzem ékezetes magánhangzókkal. A „*Magnificat*” intonációnál csak az 1. félvers initiumát énekeljük a mediatiot elhagyva.

A szépen kivitelezett zsolnározás az egyik legnehezebb műfaj a kántori szolgálatban, még gyakorlott kántorként is készülünk rá, fordítsunk időt gördülékeny előadásának kigyakorlására – csak így lesz a hívek számára érthető, és mindannyiunk számára imádság, és Istendícséret!

1. tónus:

VÁLASZOS ZSOLTÁR 50, 3-4. 5-6a. 12-13. 14 és 17

1 D2 tónus. (az R̄1 és R̄2 válasszal egyaránt énekelhető)

R̄1: **Könyörülj, Urunk, Istenünk, * mert nagy a vétünk.** Vö. 3a. vers.

R̄2: **vagy: Felkelek és útnak indulok, * Atyám házába térek.** (Válasz: Lk 15, 18)

∇1. Könyörülj rajtam, Istenem, † mivel irgalmas és jóságos vagy, * töröld el gonoszságomat mérhetetlen irgalmaddal. Mosd le bűnömet teljesen, * és vétkemről tisztíts meg engem. R̄.

∇2. Gonoszságomat beismerem, * szüntelen előttem lebeg bűnöm. Egyedül csak ellened vétettem, * ami színed előtt gonosz, olyat tettem. R̄.

∇3. Tiszta szívet teremts bennem, Istenem, * az erős lelket éleszd fel újra bennem. R̄. Ne taszíts el színed elől, * és szent lelkedet ne vond meg tőlem. R̄.

∇4. Üdvösséged örömét add meg újra, * a készséges lelkületet erősítsd meg bennem. Nyisd meg ajkamat, Uram, * és dicséretedet hirdeti szájam. R̄.

ALLELUJA verzusok:

- ☩1. Alleluja. Urunk, mutasd meg nekünk irgalmas szívedet, * és üdvösségedet add meg nekünk. Alleluja. (Zsolt 84,8)
 ☩2. Alleluja. A sötétségben lakó népre nagy fényesség áradt, * és világosságot láttak, akik a halál szomorú földjén éltek. Alleluja. (Mt 4, 16).
 ☩3. Alleluja. Jézus mondja: † „Juhaim hallgatnak szavamra, * ismerem őket és a nyomomban járnak.” Alleluja. (Jn 10, 27)

MAGNIFICAT („A” szerint):

1. Magníficat * ánima méa / Dóminum.
2. Et exultávit spíritus / méus * in Déo salutári / méo. *(Folytasd!)*
3. Quia respéxit humilitátem ancillae súae: * ecce enim ex hoc beátam me dícent ómnes generatiónes.
4. Quia fécit míhi magna qui pótens est: * et sáctum nómen éius.
5. Et misericórdia éius a progénie in progénies: * timéntibus éum.
6. Fécit poténtiam in bráchio súo: * dispérsit supérbos ménte córdis súi.
7. Depósuit poténtes de séde, * et exaltávit húmiles.
8. Esuriéntes implévit bónis: * et dívites dimísit inánes.
9. Suscépit Ísrael púerum súum, * recordátus misericórdiae súae:
10. Síc ut locútus est ad pátres nóstros: * Abraham et sémini éius in saécula.
11. Gloria Patri et Filio,* et Spíritui Sancto,
12. Sicut erat in princípío et nunc et semper, * E U O A E.

2. tónus

VÁLASZOS ZSOLTÁR 26, 1. 4. 13-14 2. tónus.

☩ **Világosságom az Isten, * üdvözít engem.** Vö. 1 a. vers

- ☩1. Világosságom és üdvösségem az Úr, * kitől félnék?
Életem oltalmazója az Úr, * kitől rettegnék? ☩
- ☩2. Egyet kérek az Úrtól, † csak egy a vágyam, * hogy az Úr házában lakjam életem minden napján,
hogy élvezhessem az Úr örömét, * és hogy szemlélhessem szent templomát. ☩
- ☩3. Hiszem, hogy meglátom az Úr javait * az élők földjén.
Remélj az Úrban, bátran cselekedj, * szíved legyen erős, és bízzál az Úrban. ☩

VÁLASZOS ZSOLTÁR 21, 8-9. 17-18a. 19-20. 23-24

☩ **Istenem, Istenem, * miért hagytál el engem?** Vö. 2a. vers.

- ☩1. Aki csak rám néz, mind kinevet, * elhúzza száját, fejét csóválja.
Az Úrban remélt, hát mentse meg, * ha szereti őt, szabadítsa meg. ☩
- ☩2. Kuttyák falkája vett körül, * gonosztevők serege szorongat engem.
Átlyuggatták kezem és lábamat, * megszámlálhatom minden csontomat. ☩
- ☩3. Elosztják maguk közt ruhámat, * és köntösömre sorsot vetnek.
Te azonban, Uram, ne maradj távol, * erősségem, siess és segíts. ☩
- ☩4. Hirdetni fogom nevedet testvéreim előtt, * a gyülekezetben dicsőítelek téged.
Ti, akik féltetek az Urat, áldjátok, † magasztaljátok őt, Jákob fiai, * Izrael minden gyermeke félje őt. ☩

ALLELUJA verzusok:

- ☩1. Alleluja. Holnap eltörli a világ Megváltója az emberiség bűneit, * és ő uralkodik majd fölöttünk. Alleluja.
 ☩2. Alleluja. Láttuk napkeleten csillagát, * és eljöttünk, hogy hódoljunk az Úr előtt. Alleluja. (Mt 2, 2)
 ☩3. Alleluja. Nagy próféta támadt köztünk, * Isten meglátogatta az ő népét. Alleluja. (Lk 7, 16)

MAGNIFICAT („A” szerint):

1. Magníficat * ánima méa / Dóminum.
2. Et exultávit spíritus / méus * in Déo salutári / méo. *(Folytasd!)*
3. Quia respéxit humilitátem ancillae súae: * ecce enim ex hoc beátam me dícent ómnes generatiónes.
4. Quia fécit míhi magna qui pótens est: * et sáctum nómen éius.
5. Et misericórdia éius a progénie in progénies: * timéntibus éum.
6. Fécit poténtiam in bráchio súo: * dispérsit supérbos ménte córdis súi.
7. Depósuit poténtes de séde, * et exaltávit húmiles.
8. Esuriéntes implévit bónis: * et dívites dimísit inánes.
9. Suscépit Ísrael púerum súum, * recordátus misericórdiae súae:

10. Sicut locutus est ad patres nostros: * Abraham et semini eius in saecula.
 11. Gloria Patri et Filio,* et Spiritui Sancto,
 12. Sicut erat in principio et nunc et semper, * E U O A E.

3. tónus

VÁLASZOS ZSOLTÁR 61, 2-3. 6--7. 8-9ab

3. tónus.

- ℟. **Lelkem, bízzál Istenben: * megnyugvásod tőle várjad!** Vö. 2a. vers.
- ℣1. Csak Istenben keress megnyugvást, lelkem, * csak tőle jön üdvösségem.
 Mert ő az üdvösségem, ő az oltalmam, * ő a sziklaváram, nem fogok többé meginogni. ℟.
- ℣2. Lelkem, nyugodj meg teljesen Istenben, * hagyatkozz rá türelemmel.
 Mert ő az én üdvösségem, ő az én Istenem, * ő a sziklaváram, nem fogok meginogni. ℟.
- ℣3. Szabadulásomat és üdvösségemet Istentől várom, * ő az én erősségem, Istennél találok menedéket.
 Minden népek, benne bízzatok, * tárjátok fel szíveteket őelőtte. ℟.

VÁLASZOS ZSOLTÁR 120, 1-2. 3-4. 5-6. 7-8

℟. **Segítséünk az Úr nevében van, * aki mennynek és a földnek alkotója.**

- ℣1. Szememet a hegyekre emelem, * honnét is jöhetne segítségem.
 Segítséget csak az Úrtól kaphatok, * aki a mennynek és a földnek alkotója. ℟.
- ℣2. Nem engedi inogni lábadat, * nem alszik el aki őriz téged.
 Bizony nem szunnyad, nem is alszik el, * aki őre Izraelnek. ℟.
- ℣3. Az Úr a te őrződ, ő a te védelmed, ő jobbod felől megóv téged.
 Nem éget délben a nap tüze, * és nem dermeszt a holdas éjjel. ℟.
- ℣4. Az Úr megvédi lelkedet, * az Úr megőriz minden bajtól.
 Az Úr vigyáz rád jártadban, keltedben, * mostantól fogva mindörökké. ℟.

ALLELUJA verzusok:

- ℣1. Alleluja. Dicsőség a magasságban Istennek, * és a földön békeesség a jóakarató embereknek. Alleluja. (Lk 2, 14)
 ℣2. Alleluja. Megnyílt az ég, és az Atya szózata hallatszott: * „Ez az én szeretett Fiam, őt hallgassátok!” Alleluja. (Mk 9, 6.)
 ℣3. Alleluja. Közel már az Isten országa, * higgyetek az örömhírnek! Alleluja. (Mk 1, 15 -- 3a)

MAGNIFICAT („B” szerint):

1. Magnificat * ánima méa / Dóminum.
2. Et exultávit spíritus / méus * in Déo salutári / méo. *(Folytasd!)*
3. Quia respéxit humilitátem ancillae súae: * ecce enim ex hoc beátam me dícent ómnis generatiónes.
4. Quia fécit míhi mágna qui pótiens est: * et sáncctum nómen éius.
5. Et misericórdia éius a progénie in progénies: * tíméntibus éum.
6. Fécit poténtiam in bráchio súo: * dispérsit supérbos ménte córdis súi.
7. Depósuit poténtes de séde, * et exaltávit húmiles.
8. Esuriéntes implévit bónis: * et dívites dimísit inánes.
9. Suscépit Ísrael púerum súum, * recordátus misericórdiae súae:
10. Sicut locutus est ad patres nostros: * Abraham et semini eius in saecula.
11. Gloria Patri et Filio,* et Spiritui Sancto,
12. Sicut erat in principio et nunc et semper, * E U O A E.

4. tónus

VÁLASZOS ZSOLTÁR 24, 4bc-5. 6-7. 8-9

4G. tónus.

- ℟. **Emlékezzél meg, Uram, * irgalmasságodról.** Vö. 6a. vers.
- ℣1. Utaidat, Uram, mutasd meg nekem, * ösvényeidre taníts meg engem.
 Taníts és vezess igazságod szerint, † mert te vagy üdvözítő Istenem, * szüntelenül benned bízom. ℟.
- ℣2. Irgalmasságodról emlékezzél meg, Uram, * és könyörületességedről, mely öröktől való.
 Ne emlékezzél ifjúságom bűnére és vétkére, * jóságodban, Uram, gondold rám irgalommal. ℟.
- ℣3. Az Úr igazságos és jóságos, * ezért a bűnösöknek is utat mutat.
 Az alázatost a jóban vezérli, * a szelídet útjára tanítja. ℟.

ALLELUJA verzusok:

- ☩1. Alleluja. Jézus mondja: † „Nem hagylak árván titeket. * Visszajövök hozzátok és örülni fog majd szívetek.” Alleluja. (Jn 14, 18)
- ☩2. Alleluja. Krisztus gyengeségünket magára vette, * és betegségeinket ő hordozta. Alleluja. (Mt 8, 17)
- ☩3. Alleluja. Uram, a te szavad igazság, * tégy szentté minket igazságod által. Alleluja. (Jn17,17b és a)

MAGNIFICAT („B” szerint):

1. Magníficat * *ánima* méa / Dóminum.
2. Et *exultávit* spírítus / méus * in Déo salutári / méo. *(Folytasd!)*
3. Quia respéxit humilitátem ancíllae súae: * ecce enim ex hoc beátam me dícent ómnes generatiónes.
4. Quia fécit míhi mágna qui pótiens est: * et sánctum nómen éius.
5. Et misericórdia éius a progénie in progénies: * timéntibus éum.
6. Fécit poténtiam in bráchio súo: * dispérsit supérbos ménte córdis súi.
7. Depósuit poténtes de séde, * et exaltávit húmiles.
8. Esuriéntes implévit bónis: * et dívites dimísit inánes.
9. Suscépit Ísrael púerum súum, * recordátus misericórdiae súae:
10. Síc ut locútus est ad pátres nóstros: * Abraham et sémini éius in saécula.
11. Gloria Patri et Fílio,* et Spírítui Sancto,
12. Sicut erat in princípío et nunc et semper, * E U O A E.

5. tónus

VÁLASZOS ZSOLTÁR 64, 10abcd. 10e-11. 12-13. 14 5. tónus.

☩ Jó földbe hullott a tanítás magja, * és termést érlelt. Lk 8, 8

- ☩1. Meglátogattad és megöntözted a földet, * elhalmoztad bőséges áldással. Az egek csatordái megteltek vízzel; * gabonát nevelsz az embernek. ☩
- ☩2. Előkészítetted a földet: † barázdáit öntözöd, * göröngyeit elsimítod. Fellazítod áztató esővel, * és megáldod sarjadó vetését. ☩
- ☩3. Jóságoddal koronázod az esztendőt * jólét és bőség jár lábado nyomában. Eső csepeg a puszták fűvére, * a dombok vígságba öltöznek. ☩
- ☩4. Nyájak lepik el a réteket, † bőven nő a gabona a völgyekben, * és minden ujjong és himnuszt énekel. ☩

ALLELUJA verzusok:

- ☩1. Alleluja. Készítétek elő az Úr útját! † Egyengessétek ösvényét, * és minden ember meglátja az Üdvözítőt, akit elküld az Isten. Alleluja. (Lk 3, 4. 6)
- ☩2. Alleluja. Fölragyogott ránk a szent nap, † Jöjjetek, nemzetek, és imádjátok az Urat, * mert ma nagy fényesség szállt le a földre. Alleluja.
- ☩3. Alleluja. Szívetekben uralkodjék Krisztus békéje, * Krisztus tanítása töltsön el titeket gazdagon. Alleluja. (Kol 3, 15a és 16a)

MAGNIFICAT („A” szerint):

1. Magníficat * *ánima* méa / Dóminum.
2. Et *exultávit* spírítus / méus * in Déo salutári / méo. *(Folytasd!)*
3. Quia respéxit humilitátem ancíllae súae: * ecce enim ex hoc beátam me dícent ómnes generatiónes.
4. Quia fécit míhi mágna qui pótiens est: * et sánctum nómen éius.
5. Et misericórdia éius a progénie in progénies: * timéntibus éum.
6. Fécit poténtiam in bráchio súo: * dispérsit supérbos ménte córdis súi.
7. Depósuit poténtes de séde, * et exaltávit húmiles.
8. Esuriéntes implévit bónis: * et dívites dimísit inánes.
9. Suscépit Ísrael púerum súum, * recordátus misericórdiae súae:
10. Síc ut locútus est ad pátres nóstros: * Abraham et sémini éius in saécula.
11. Gloria Patri et Fílio,* et Spírítui Sancto,
12. Sicut erat in princípío et nunc et semper, * E U O A E.

6. tónus

VÁLASZOS ZSOLTÁR 111, 4-5. 6-7. 8a és 9 6. tónus.

☩ Az igaz ember világít, * mint fény a sötétségben. Vö. 4a. vers

- ☩ 1. Az igaz világít, mint fény a sötétségben, * igazságos, jóságos és irgalmas.
Boldog ember, aki irgalmas, † és szívesen ad kölcsön, * aki a törvény szerint intézi minden dolgát. ☩
- ☩ 2. Nem tántorodik meg soha, * az igaz emléke örökké megmarad.
Rossz hírtől nem kell félnie, * szíve nyugodt, mert az Úrban bízik. ☩
- ☩ 3. Szíve erős, nem ismer félelmet, * bőséges adományt oszt a szegénynek.
Igazsága megmarad örökre, * feje dicsőségesen felemelkedik. ☩

ALLELUJA verzusok:

- ☩ 1. Alleluja. Azelőtt Isten a próféták útján több alkalommal és többféle módon szólt őseinkhez. * Ebben a végső korszakban a Fia által beszélt mihozzánk. Alleluja. (Zsid 1, 1-2)
- ☩ 2. Alleluja. Urunk, Jézus, tárd fel nekünk az Írások értelmét! * Hadd lángoljon a szívünk, midőn tanítasz minket! Alleluja. (Lk 24, 32)
- ☩ 3. Alleluja. Az Úr elküldött, hogy a szegényeknek örömhírt vigyek, * és a bűn rabjainak szabad életet hirdessek. Alleluja. (Lk 4, 18)

MAGNIFICAT („A” szerint):

1. Magníficat * ánimá méa / Dóminum.
2. Et exultávit spíritus / méus * in Déo salutári / méo. *(Folytasd!)*
3. Quia respéxit humilitátem ancillae suae: * ecce enim ex hoc beátam me dícent ómnes generatiónes.
4. Quia fécit míhi mágna qui pótens est: * et sáncctum nómen éius.
5. Et misericórdia éius a progénie in progénies: * tíméntibus éum.
6. Fécit poténtiam in bráchio súo: * dispérsit supérbos ménte córdis súi.
7. Depósuit poténtes de séde, * et exaltávit húmiles.
8. Esuriéntes implévit bónis: * et dívites dimísit inánes.
9. Suscépit Ísrael púerum súum, * recordátus misericórdiae suae:
10. Sícut locútus est ad pátres nóstros: * Abraham et sémini éius in saécula.
11. Gloria Patri et Fílio,* et Spirítui Sancto,
12. Sicut erat in princípío et nunc et semper, * E U O A E.

7. tónus

VÁLASZOS ZSOLTÁR 62, 2. 3-4. 5-6. 7-8

7b. tónus.

- ☩ **Hozzád vágyódik szívem, * én Uram, Istenem.** Vö. 2b. vers.
- ☩ 1. Uram, Istenem, virrasztva kereslek, * az én Istenem te vagy nékem.
Téged szomjaz a lelkem, testem utánad eped, * mint a pusztá tikkadt, kiaszott földje. ☩
- ☩ 2. Szentélyedben neked szolgáltam, * hogy erődöt és dicsőségedet megláthassam.
Mert irgalmad többet ér, mint az élet, * ezért ajkam dicsóít téged. ☩
- ☩ 3. Neked mondok áldást, amíg csak élek, * a te nevedben tárom imára kezemet.
Mint dús lakomával, teljék be lelkem, * ajkam ujjong, szám dicsóít téged. ☩
- ☩ 4. Még fekvőhelyemen is rád gondolok, * hajnalig rólad elmélkedem.
Valóban te lettél védelmezőm, * szárnyaid oltalmában örvendezem. ☩

VÁLASZOS ZSOLTÁR 115, 12-13. 15-1 abc. 17-18.

☩ **Az áldás kelyhe, amelyet nekünk adtál, * Krisztus vérében részesít minket.** Vö. 1 Kor 10, 16.

- ☩ 1. Az Úrnak mit adhatnék, * mindazért, amit nékem adott?
Veszem az üdvösség kelyhét, * és az Úr nevét hívom segítségül. ☩
- ☩ 2. Drága dolog a Úr színe előtt, * szentjei dicső halála.
Szolgád vagyok, Uram, és szolgálód gyermeke, * bilincseimet széjjel törted. ☩
- ☩ 3. Bemutatom néked a dicséret áldozatát, * és az Úr nevét hívom segítségül.
Megadom az Úrnak, amit fogadtam, * egész népének színe előtt. ☩

ALLELUJA verzusok:

- ☩ 1. Alleluja. Az Úr lelke van rajtam: * elküldött, hogy a szegényeknek örömhírt vigyek. Alleluja. (Iz 61,1)
- ☩ 2. Alleluja. Dicsőség neked, Krisztus, akit hirdettek a pogány népeknek! * Dicsőség neked, Krisztus, akiben hittek világszerte!
Alleluja. (Vö. 1 Tim 3, 16 -- 7.)

☩3. Alleluja. Urunk Jézus Krisztus Atyja világosítsa meg lelki szemünket, * hogy megértsük, mily reménységre hívott minket. Alleluja. (Vö. Ef 1, 17-18)

MAGNIFICAT:

1. Magnificat * ánima méa / Dóminum.
2. Et exultávit spíritus / méus * in Déo salutári / méo. *(Folytasd!)*
3. Quia respéxit humilitátem ancillae súae: * ecce enim ex hoc beátam me dícent ómnes generatiónes.
4. Quia fécit míhi mágna qui pótens est: * et sáncctum nómen éius.
5. Et misericórdia éius a progénie in progénies: * tíméntibus éum.
6. Fécit poténtiam in bráchio súo: * dispérsit supérbos ménte córdis súi.
7. Depósuit poténtes de séde, * et exaltávit húmiles.
8. Esuriéntes implévit bónis: * et dívites dimísit inánes.
9. Suscépit Ísrael púerum súum, * recordátus misericórdiae súae:
10. Sícúť locútus est ad pátres nóstros: * Abraham et sémini éius in saécula.
11. Gloria Patri et Fílio,* et Spíritui Sancto,
12. Sicut erat in princípío et nunc et semper, * E U O A E.

8. tónus

VÁLASZOS ZSOLTÁR 103, 1-2a. 5-6. 10 és 12. 13-14. 24 és 35c 8 G. tónus.

☩ **Áraszd ránk lelkedet, Istenünk: * újítsd meg a föld színét.** Vö. 30. vers.

- ☩1. Mondj áldást, lelkem az Úrnak! * Nagy vagy nagyon, én Uram, Istenem. Fenségsbe és ékességbe öltözöl, * sugárzó fény a te köntösöd. ☩
- ☩2. Szilárd alapokra ágyaztad a földet, * nem fog soha meginogni. Az őstenger köntösként takarta, * a hegyeket is vizek borították. ☩
- ☩3. Eged kamráiból öntözd a hegyeket, * a földet jóltartod javaid bőségével. Az állatoknak füvet sarjasztasz, † és növényeket az ember javára, * hogy kenyeret nyerjen a földből. ☩
- ☩4. Mily sokrétű a te műved, Uram! * bölcsességgel alkottál mindent. Teremtényeid betöltik a földet, * mondj áldást, lelkem az Úrnak. ☩

ALLELUJA verzusok:

- ☩1. Alleluja. Íme, az Úrnak szolgálóleánya: * legyen nekem a te igéd szerint! Alleluja. (Lk 1, 38)
- ☩2. Alleluja. Jézus mondja: † „Én vagyok a jó Pásztor, * Ismerem juhaimat, és juhaim ismernek engem.” Alleluja. (Jn 10, 14)
- ☩3. Alleluja. Jézus mondja: † „Aki szeret engem, megfogadja szavamat, * Atyám is szeretni fogja, és hozzá költözünk.” Alleluja. (Jn 14, 23)

MAGNIFICAT („A” és „B” szerint ugyanaz):

1. Magnificat * ánima méa / Dóminum.
2. Et exultávit spíritus / méus * in Déo salutári / méo. *(Folytasd!)*
3. Quia respéxit humilitátem ancillae súae: * ecce enim ex hoc beátam me dícent ómnes generatiónes.
4. Quia fécit míhi mágna qui pótens est: * et sáncctum nómen éius.
5. Et misericórdia éius a progénie in progénies: * tíméntibus éum.
6. Fécit poténtiam in bráchio súo: * dispérsit supérbos ménte córdis súi.
7. Depósuit poténtes de séde, * et exaltávit húmiles.
8. Esuriéntes implévit bónis: * et dívites dimísit inánes.
9. Suscépit Ísrael púerum súum, * recordátus misericórdiae súae:
10. Sícúť locútus est ad pátres nóstros: * Abraham et sémini éius in saécula.
11. Gloria Patri et Fílio,* et Spíritui Sancto,
12. Sicut erat in princípío et nunc et semper, * E U O A E.

9. tónus - TP:

VÁLASZOS ZSOLTÁR 22, 1-3a. 3b-4. 5. 6 9. tónus, tonus peregrinus

☩ **Otthonom lesz az Isten háza * mindörökké szünet nélkül.** Vö. 6cd vers.

☩ **vagy: Az Úr nékem pásztorom, * ínséget nem kell látnom.** Vö. 1 vers.

- ☩1. Az Úr nékem pásztorom: * ínséget nem kell látnom. Zöldellő mezőkön terelget engem, * csendes vizekhez vezet és lelkemet felüdíti. ☩
- ☩2. Az igazság ösvényén vezet engem, * ahogyan ő megígérte. A halál sötét völgyében sem félek, mert ott vagy vélem, * biztonságot ad vessződ és pásztorbotod. ☩

- ☩3. Számomra asztalt terítettél, * hogy üldözőimet szégyen érje.
Fejemet megkentéd olajoddal, * serlegemet csordultig megtöltötted. ☩
- ☩4. Jóságod és irgalmad nyomon követ * életemnek minden napján.
Otthonom lesz az Isten háza, * mindörökké szünet nélkül. ☩

ALLELUJA verzusok:

- ☩1. Alleluja. Dicsőség az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek: * Istennek, aki van, aki volt, és aki eljön újra. Alleluja. (Vö. Jel 1, 8)
- ☩2. Alleluja. Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta érte, * hogy örökké éljen minden őbenne hívő. Alleluja. (Jn 3, 16)
- ☩3. Alleluja. Isten szava élő és átható, * megítéli a gondolatot és a szándékot szívünk mélyén. Alleluja. (Zsid 4, 12)

MAGNIFICAT („A” szerint):

1. Magnificat * ánima méa / Dóminum.
2. Et exultávit spíritus / méus * in Déo salutárij / méo. *(Folytasd!)*
3. Quia respéxit humilitátem ancillae súae: * ecce enim ex hoc beátam me dícent ómnes generatiónes.
4. Quia fécit míhi mágna qui pótiens est: * et sáctum nómen éius.
5. Et misericórdia éius a progénie in progénies: * tíméntibus éum.
6. Fécit poténtiam in bráchio súo: * dispérsit supérbos ménte córdis súi.
7. Depósuit poténtes de séde, * et exaltávit húmiles.
8. Esuriéntes implévit bónis: * et dívites dimísit inánes.
9. Suscépit Ísrael púerum súum, * recordátus misericórdiae súae:
10. Sícúť locúťus est ad páťres nóstros: * Abraham et sémini éius in saécula.
11. Gloria Patri et Fílio,* et Spirítui Sancto,
12. Sicut erat in princípíio et nunc et semper, * E U O A E.

Ps. 97 (Minden tónusra alkalmazzuk!):

- 1ab. Énekeljete az Úrnak új /éneket, * mert csodálatos dolgokat csele/kedett.
- 1cd. Győzelmet szerzett néki az ő /jobbja, * az ő szentséges /karja.
2. Megismertette az Úr az ő szabadí/tását, * kinyilatkoztatta igazságosságát a nemzetek színe /előtt.
- 3ab. Megemlékezett irgalmassá/gáról, * és hűségéről Izrael háza /iránt.
4. Ujjongjatok Istennek, minden /földek, * énekeljete, örvendjete és /zengjete!
5. Zengjete az Úrnak /lanttal, * lanttal és a zsoltár /szavával;
6. trombitával és /kürtszóval, * ujjongjatok az Úr, a Király /előtt!
7. Zúgjon a tenger és ami azt /betölti, a földkerekség és annak /lakói.
- 8-9a. Tapsoljanak a folyóvizek, † és a hegyek is mind ujjongjanak az /Úr előtt, * mert eljön megítélni a /földet.
- 9bc. Igazságban ítéli meg a földkere/séget, * és méltányosan a /népeket.

ALLELUJA

Előénekes: Alleluja!

Hívek: Alleluja!

E: Jézus mondja: + „Én vagyok az út, az igazság és az élet, * senki sem jut Atyámhoz, csak általam.”
Jn 14, 23

H: Alleluja.

ALLELUJA (Péter-Pál, Szent Péter apostol székfoglalása ünn.)

Előénekes: Alleluja!

Hívek: Alleluja!

E: Te Péter vagy, azaz kôszikla, + és én erre a sziklára építem Egyházamat, és a pokol kapui nem vesznek erôt rajta. Mt 16, 18 -- 8 G. tónus.

H: Alleluja.

ALLELUJA gyászmisékre:

E: Jézus mondja: + „Én vagyok a feltámadás és az élet * nem hal meg örökre, aki hisz énbennem.”

ALLELUJA esküvőre:

E: Ha szeretjük egymást, Isten megmarad szívünkben, * és az iránta való szeretet példás lesz bennünk.

Éneklendő anyag és vizsgakérdések az 1. osztályban

Elméleti tételek:

1. A. A gregorián ének meghatározása
B. A gregorián ének szájhagyományos korszakai
2. A. A gregorián ének története röviden, főbb korszakai
B. Az akcentusos és a kurzív zsoltározási mód
3. A. A zsoltárok, mint költemények, szerkezetük
B. A gregorián ének aranykora
4. A. A zsoltártónusok szerkezete
B. A gregorián ének hanyatlásának korszakai
5. A. A 8 modus elmélet
B. A gregorián megújulás kora

Éneklendő anyag:

Latin énekek quadrát notációval:

A Gregorián Példatárból az I. osztályos anyag:

- Latin válaszok, ebből **memoriter: Mysterium fidei- ... Mortem tuam...** (8. oldal); és a **Pater Noster** (9. oldal). Az „Orate fratres”-t kottából.
- A példatár elsős anyaga kottából,
- **memoriter: Alma Redemptoris Mater** Mária antifóna (22. oldal).

Zsoltártónusok és alleluják:

Hozsanna 453: **Zsoltártónusok „római sorozat” memoriter** (feltétel az átmenethez a II. osztályba): **Hozsanna 1-14 tónus;**

Minden modusból egy alleluja a tónusával együtt kívülről (verzus a doxológia szövegével vagy szabadon választott szöveggel).

Zsoltározás bármely tónussal gyakorlólapról, ill. a „Kis misekönyv”-ből kotta nélkül.

Werner-Harmat: Négy Passió – *Virágvasárnap* „A” év, Máté passió, az összes szereplővel.

BIBLIOGRÁFIA
és ajánlott irodalom

1. A Schola Hungarica lemezek kísérőszövegei
2. AGUSTONI, Luigi: Gregorianischer Choral. Music im Gottesdienst (Ein Handbuch zur Grundausbildung in der katholischen Kirchenmusic) 1993, ConBrio Verlagsgesellschaft, Regensburg, 199-357. oldal. Magyar fordításban: A gregorián ének, Gregorián Társaság, Budapest, 2010. Fordította Jakabffy Tamás. *A lábjegyzetekben: Agustoni.*
3. *Beiträge zur Gregorianik. Forschung und Praxis. Band 1-40.* 1985-2005. Gustav Bosse Verlag ill. ConBrio Regensburg, Verlagsgesellschaft. (Folyóirat.)
4. BÉRES György jegyzetei a gregorián kurzusok hallgatói számára (kéziratok), Pannonhalma, Budapest.
5. BÉRES György: „*Vissza a forráshoz!*” *A gregorián ének új módja a solesmesi bencések ajánlása szerint.* Musica Sacra – A Teológia folyóirat egyházzenei melléklete 1988. II. évf. 1. szám május, és II. évf. 2. szám december
6. BOHUS Péter: Gregorián jegyzet a MKPK Kántortovábbképző és Karnagyképző tanfolyama számára. Kézirat. Dékány András átdolgozásában.
7. CARDIN, Dom Eugène: Dirigeren des gregorianischen GESANGS. Solesmes 2003.
8. DOBSZAY László: *A gregorián ének kézikönyve.* Editio Musca Budapest, 1993. *A lábjegyzetekben: Dobszay 1993.*
9. DOBSZAY László Dr: A magyar egyházzene történet forrásai. LFZF Egyházzene Tanszéke és a Magyar Egyházzenei Társaság kiadása, 1999.
10. DOBSZAY László Dr: Bevezetés a gregorián énekbe. (Középfokra) LFZF Egyházzene Tanszéke és a Magyar Egyházzenei Társaság kiadása, 1997.
11. DOBSZAY László Dr: Psalmorum melodia. LFZE Egyházzene Tanszéke és a Magyar Egyházzenei Társaság kiadása, 2002.
12. Documentae Musicae Sacre. (Bibliotheca liturgica 2.) A Szent Zene dokumentumai X. Pius Pápa Motu propriojától napjainkig. MALEZI, 2005. *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumainak rövidítése a főszövegben és a lábjegyzetekben: II. Vat.*
13. GAJARD, Dom J.: Notions sur la Rythmique Grégorienne. Deuxième édition. Société de Saint Jean L'Évangéliste Desclée & Cie Paris, Tournai, Rome. 1944. (Összefoglaló mű)
14. Graduale Cisterciense. Typis Cisterciensibus apud Westmalle Belgii 1941.
15. Graduale Triplex. Solesmes, 1973. *A főszövegben és a lábjegyzetekben: GT.*
16. HEGYI László: Az egyházi ének kezdetei. Az első három évszázad egyházi zenéje. Budapest, 1941. (Magánkiadás.) Stephaneum nyomda.
17. HUBER Frigyes: A gregorián korális. A „Korális tanfolyam” II, bővített kiadása. Magyar Kórus, Budapest, 1938.
18. Kis magyar usualis. Kiadta a Főegyházmegyei Hatóság, Eger, 1975.

19. Kulcs a graduáléhoz. A Graduale Romanum énekszövegei latinul és magyarul. Szent István Társulat, Budapest, 2005. Szerkesztette: LINDEISZ Ferenc.
20. Liturgikus lexikon. A katolikus egyház liturgiája. Szerkesztette: Verbényi István és Arató Miklós Orbán. Ecclesia Budapest, 1989.
21. MADAS Edit: *Liturgikus latin nyelvkönyv*. LFZE Egyházzenei Tanszéke és a Magyar Egyházzenei Társaság, 1996. Egyházzenei füzetek I/6.
22. Magyar Katolikus Lexikon I-XI. kötet, Szent István Társulat.
23. Magyarország ZENE-története I. Középkor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. Szerkesztő: RAJECZKY Benjámín.
24. Paleographie musicale 1-22 köt. Solesmes, 1889-től.
25. PEM László Dr.: *A gregorián ének*. 1-3 kötet (1: A gregorián ének; 2: A gregorián ének interpretációja; 3: A gregorián ének esztétikája). Szombathely, 1992. Főiskolai jegyzet.
26. Protestáns graduál. Szemelvények a 16-17. századi protestáns graduálok anyagából istentiszteleti és oktatási célra. REZEM Budapest, 1996. Készítette: FERENCZI Ilona, DOBSZAY László, BÓDISS Tamás és FARKAS Zoltán.
27. RAJECZKY Benjámín: *A 800 éves ciszterci gregorián ének*. Magyar Kórus folyóirat, 1943, 53. sz., 987-991.
28. RAJECZKY Benjámín: *Mi a gregorián?* Zeneműkiadó, Budapest, 1981. *A lábjegyzetekben: Rajeczky 1981*.
29. STABLEIN: *Schriftbild der einstimmigen Musik*
30. SZABOLCSI Bence – Tóth Aladár: *Zenei Lexikon I-II-III*. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1965. Szerk.: dr. BARTHA Dénes és Tóth Margit.
31. SZENDREI Janka Dr: *Alleluarium-I*. Magyar Egyházzenei Társaság, Budapest, 1993.
32. SZENDREI Janka Dr: *Az Alleluja*. LFZF Egyházzene Tanszéke és a Magyar Egyházzenei Társaság kiadása, 1995.
33. SZENDREI Janka Dr: *Hangjegyes források a középkori Magyarországon*
34. SZENDREI Janka írásai I, II kötet. Kiadta a LFZE Egyházzenei Intézete, Budapest, 1999. Tanulmányi célra, kézirat gyanánt.
35. SZENDREI-DOBSZAY-RAJECZKY: *Magyar gregoriánium. Cantus Gregorianus ex Hungarica*. Editio Musica Budapest, 1981.
36. SZIGETI Kilián OSB: *JUBILATE*. A gregorián ének kézikönyve. Magyar Kórus Budapest 1948. *A lábjegyzetekben: Szigeti 1948*.
37. WERNER Alajos: *Az Éneklő Egyház*. (Magánkiadás) Szombathely, 1937. (Martineum Könyvnyomda RT.)
38. ZSIGMOND Benedek: *A liturgikus latin alapjai*. Jegyzet a gregorián tanfolyamok hallgatóinak, Pannonhalma, 1999.